

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

ОСОБЛИВОСТІ ОХОРОНИ МОРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

студентки 2 курсу, 10 м групи,
спеціальності 293 «Міжнародне право»,
спеціалізації

«Міжнародне право»

Лічман Дарії Олегівни

Науковий керівник

к.ю.н., доц.

Переверзева Ольга Сергіївна

Гарант освітньої програми

д.ю.н., проф.

Мазаракі Наталія Анатоліївна

Київ-2021

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Міжнародно-правова природа охорони морського середовища.....	9
1.1 Правова характеристика охорони морського середовища.....	9
1.2 Правова характеристика охорони морського середовища у військових конфліктах.....	20
1.3 Співвідношення національно-правових і міжнародно-правових заходів щодо охорони морського середовища	25
РОЗДІЛ 2. Правове регулювання охорони морського середовища.....	34
2.1 Правовий аналіз Конвенції ООН з морського права 1982 року щодо охорони морського середовища.....	34
2.2 Програма ООН з охорони навколишнього середовища стосовно розділу «Е» Океан.....	41
2.3 Резолюції та рекомендації міжнародних організацій(ІМО, ЮНЕСКО, ФАО, ВМО, ГЕСАМП).....	49
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ООН - Організація Об'єднаних Націй

ФАО - Організація з питань продовольчого і сільського господарства

ІМО - Міжнародна морська організація

ЮНЕСКО - Організація Об'єднаних Націй в питаннях освіти, науки і культури

ВМО - Всесвітня метеорологічна організація

ГЕСАМП - Об'єднана група експертів з наукових аспектів захисту морського середовища

ОІЛПОЛ - Міжнародна конвенція з попередження забруднення моря нафтою

МАРПОЛ - Міжнародна конвенція з запобігання забруднення з суден

СОЛАС - Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі

МОК - Міжурядова океанографічна комісія

ВСТУП

Актуальність теми пояснюється двома значимими факторами (передумовами): з одного боку, необхідністю підтримання Світового океану в належному природному стані, що потрібне для виживання планети, а з іншого – постійно зростаючим антропогенним впливом на морське середовище, що періодично фіксується доповідями і звітами великої кількості міжнародних урядових і неурядових організацій. Людська діяльність на сьогодні досягла таких масштабів, що переважна площа планетарного морського середовища залишається забрудненою, а це, в свою чергу, впливає на зміну клімату, стійкість навколишнього середовища, збереження біорізноманіття, провадження господарської діяльності та ін. Враховуючи зазначені обставини, на рівні міжнародного співтовариства вживаються низка заходів правового та організаційного характеру, спрямованих на охорону морського середовища. Проте, слід визнати, попри велику кількість міжнародних організацій та установ, які опікуються даними проблемами, та незважаючи на заходи, що ними вживаються, кардинально подібне не змінює ситуацію зі станом навколишнього середовища на планеті. Адже більшість рішень, які приймаються, носять рекомендаційний характер. Тому, в подальшому міжнародне співтовариство повинне вживати більш радикальних заходів, які б не допускали забруднення та іншого негативного впливу на морське середовище.

Дослідження міжнародно-правових проблем у сфері охорони морського середовища вимагає звернення до цілого ряду загальнотеоретичних питань міжнародного морського права.

Крім зазначеного, актуальність даної теми обумовлена практично відсутністю у вітчизняній науці міжнародного морського права комплексного дослідження правових проблем, які виникли в наслідок забруднення морського середовища тощо.

Певний внесок у дослідженні окремих питань щодо охорони морського середовища здійснили такі українські та російські вчені, як Т.В. Аверочкіна, Г.А.

Анцелевич, К.А. Бекашев, І.П. Блищенко, К.Б. Валіулліна, О.В. Задорожній, А.В. Капустін, В.П. Кириленко, Т.Р. Короткий, А.С. Косигіна, І.В. Леусенко, Ф.Ю. Маїлов, М.О. Медведєва, А.І. Миронюк, О.С. Переверзева, О.В. Толкаченко, Д.А. Угрін, Ю.С. Шемшученко.

Емпіричною базою нашого дослідження стали акти міжнародного законодавства, серед яких: Конвенція ООН з морського права 1982 року, Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 року, Міжнародна конвенція з запобігання забрудненню з суден 1969 року, Міжнародна конвенція з попередження забруднення моря нафтою 1954 року та низка інших актів обов'язкового та рекомендаційного характеру, звіти та доповіді міжнародних організацій та ін.

Спеціальними роботами з охорони морського середовища є наукові статті О.С. Переверзевої «Особливості охорони морського середовища відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 року» та «Співвідношення міжнародно-правових та національно-правових заходів щодо охорони морського середовища Світового океану».

Мета дослідження. Автор випускної кваліфікаційної роботи ставить за мету з'ясувати сутність та проблематику міжнародно-правової охорони морського середовища, а також провести аналіз особливостей правового регулювання охорони морського середовища.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі завдання дослідження:

- 1) надати правову характеристику охорони морського середовища;
- 2) окреслити проблему охорони морського середовища у військових конфліктах;
- 3) провести співвідношення національно-правових і міжнародно-правових заходів щодо охорони морського середовища;
- 4) надати правовий аналіз Конвенції ООН з морського права 1982 року щодо охорони морського середовища;

5) з'ясувати особливості діяльності Програми ООН з охорони навколишнього середовища стосовно розділу «Е» Океан;

б) провести аналіз резолюцій та рекомендацій міжнародних організацій (ІМО, ЮНЕСКО, ФАО, ВМО, ГЕСАМП) щодо охорони морського середовища.

Об'єктом дослідження виступають міжнародно-правові відносини, які виникають у сфері охорони морського середовища.

Предметом дослідження є комплекс міжнародно-правових принципів і норм, які регулюють діяльність держав у сфері охорони морського середовища.

Методи дослідження. Для проведення дослідження автором використовувались наступні загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: структурно-системний, формально-логічний, формально-правовий, історико-правовий, порівняльний. Структурно-системний метод застосовувався для побудови плану дослідження та викладення його основних положень. Формально-логічний був використаний при дослідженні Конвенції ООН з морського права 1982 року щодо охорони морського середовища в п. 2.1. Формально-правовий був використаний переважно в 2 розділі при аналізі міжнародно-правових актів у сфері охорони морського середовища. Історико-правовий застосовувався в п. 1.1 при визначенні особливостей становлення міжнародного законодавства з охорони морського середовища. Порівняльний використовувався в п. 1.3 для формулювання особливостей співвідношення національно-правових і міжнародно-правових заходів щодо охорони морського середовища).

Наукова новизна даної випускної кваліфікаційної роботи полягає в комплексному дослідженні міжнародно-правової охорони морського середовища з використанням системного підходу для вивчення міжнародних положень, а також розуміння компонентів морського середовища; окреслено специфіку співвідношення національно-правових і міжнародно-правових заходів щодо охорони морського середовища; комплексно проаналізовано особливості правового статусу організацій (ІМО, МОК, ФАО, ВМО, ГЕСАМП), які дотичні до сфери щодо охорони морського середовища.

Автором розглянуто програму ООН з охорони навколишнього середовища стосовно розділу «Е» Океан, яка охоплює собою координаційну діяльність в сфері захисту регіональних морів на основі проведення регулярних зустрічей представників урядів, міжурядових зібрань, посадових осіб і технічних органів; основна увага тут приділяється методу регіонального управління океанами задля реалізації повістки дня в сфері захисту океанів та реагування на проблеми, які виникають, та різного роду ініціативи, зокрема «Блакитна економіка»; вирішення проблем пов'язаних, передусім, із забрудненням морів нафтою, відходами, стічними водами, пластиком тощо.

Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті «Правовий аналіз Конвенції ООН з морського права 1982 року щодо охорони морського середовища», що опублікована у збірнику наукових статей «Міжнародне право: трансформація доктрини та практики». К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 82-87.

Практичне значення. Положення випускної кваліфікаційної роботи можуть бути використані:

- 1) при розробці зовнішньо-політичної ініціативи України щодо охорони морського середовища (наприклад: в процесі розробки міжнародних стратегічних планів, удосконалення законодавства);
- 2) в практичній діяльності – результати дослідження можуть бути використанні в діяльності міжнародних морських організацій;
- 3) в науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження проблем та особливостей міжнародно-правової охорони морського середовища;
- 4) в навчальному процесі – в процесі викладання курсу «Міжнародне морське право», при розробці методів та навчальної літератури з цієї дисципліни. Перспективою представлена розробка практично орієнтованого спецкурсу «Особливості охорони морського середовища».

Структура випускної кваліфікаційної роботи обумовлена метою і предметом дослідження та авторським підходом до розгляду обраної теми.

Випускна кваліфікаційна робота складається з двох розділів, які охоплюють шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел

Повний обсяг роботи становить 67 сторінок, із яких основна частина роботи займає 59 сторінок. Список використаних джерел складається з 72 найменувань

РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ОХОРОНИ МОРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

1.1. Правова характеристика охорони морського середовища

Слід розпочати з того, що на сьогодні в міжнародному морському праві відсутнє єдине розуміння морського середовища та його компонентів.

Дослідники вказують, що поняття «морське середовище» ввійшло в обіг на рівні міжнародного співтовариства в 1972 році під час Стокгольмської конференції ООН з питань навколишнього середовища. При цьому до питання про те, що входить до морського середовища, міжнародне законодавство підходить обережно. Так, виходячи з положень Конвенції ООН про морське право 1982 року, до нього належать компоненти Світового океану, в тому числі морські надра і дно [конвенція]. Водночас Монреальські положення щодо захисту морського середовища від забруднення з наземних джерел (1985 року) і Афінський протокол 1980 року до морського середовища включають солоні озера та їх екосистему [49, с. 38].

З точки зору Конвенції ООН про морське право 1982 року, природні об'єкти розподілені на дві групи – живі ресурси і неживі ресурси. До неживих ресурсів належать, передусім, мінеральні ресурси твердого, рідкого та газоподібного характеру, а також корисні копалини, що були видобуті з Району. В свою чергу, живими морськими об'єктами є: риба, морські ссавці, далеко мігруючі види, анадромні та катадромні види, «сидячі» види [3].

Варто вказати, що прийнято виділяти чотири види середовища: наземно-повітряне, водне, надрове і внутрішньоорганізмове. Серед іншого вони диференціюються за сукупністю умов життя організмів, які можуть бути абіотичними та біотичними. Абіотичні це комплекс умов неорганічного середовища, що впливають на організм: світло, вода, повітря, температура, вологість тощо, а біотичні являють собою сукупність впливів життєдіяльності одних організмів на інші. Таким чином, морське середовище це складова частина

водного середовища, в якому проживають представники флори і фауни. Звідси, отже, морське середовище постає частиною природного середовища, якому притаманні просторово-територіальні межі, й у якому живі та неживі його елементи взаємодію як єдине ціле, пов'язані між собою обміном речовин і енергією [35, с. 134].

Слід наголосити, що, з географічної точки зору, на планеті існує лише один морський простір, хоча він і розподілений (з юридичної точки зору) на: територіальне море; внутрішні морські води; виключну (морську) економічну зону; відкрите море; континентальний шельф; Район – ділянка морського дна, що не належить до шельфу жодної з держав. Режим національного законодавства поширюється з цього переліку на внутрішні морські води, територіальне море, а також на виключну (морську) економічну зону й континентальний шельф, на яких діє обмежений режим поводження з ресурсами. Тоді як відкрите море і Район частково підлягають під юрисдикційні правила міжнародного і національного права [45].

А.І. Миронюк на підставі аналізу поняття морського середовища та його складових приходять до висновку про те, що в це поняття входять живі й неживі природні об'єкти, які складають єдину морську екосистему на планеті, й місцем природного життя для яких є Світовий океан і всі морські простори, незважаючи на кордони [49, с. 50].

С.О. Кузнецов, Т.В. Аверочкина вказують, що при проведенні класифікації морських просторів слід враховувати правовий статус і правовий режим конкретного такого простору. Так, простори морів й океанів на планеті, з точки зору міжнародного права, можна розподілити на дві групи:

- 1) ті, що перебувають під суверенітетом певних держав і входять як складові до їх територій;
- 2) ті, на які не поширюється суверенітет жодної з держав.

Окрім цього, додають дослідники, весь простір Світового океану розподіляється на три категорії морських просторів:

- внутрішні води і територіальне море як території, невід’ємні від прибережної держави, на які поширюється її суверенітет;
- континентальний шельф, виключна (морська) економічна зона та прилегла зона як території, що не входять до складу прибережної держави, однак підлягають її юрисдикції;
- відкрите море як територія, що не перебуває ані під суверенітетом, ані під юрисдикцією жодної з держав [46, с. 62-64].

Вартий уваги висновок К.Б. Валіулліної про компоненти Світового океану (морського середовища), якими є: морські води, надра, дно і береги, тваринний світ. При цьому це середовище знаходиться в безперервному процесі взаємообміну з іншими середовищами енергією та речовинами [30, с. 12].

Отже, аналіз поняття та складових морського середовища дозволяє визначити, що до нього слід віднести: безпосередньо морські води, морське дно і надра, флора і фауна. При цьому останні можуть як перебувати під юрисдикцією тієї чи іншої держави, так і не перебувати.

Поняття охорони морського середовища входить за своїм обсягом до більш широкого поняття охорони навколишнього природного середовища. Визначення останнього не міститься в чинному законодавстві України. Тому варто його віднаходити в науковій літературі.

Так, з точки зору В.І. Андрейцева, охорона навколишнього природного середовища являє собою систему заходів, які вживаються державою й зобов’язаними юридичними і фізичними особами стосовно ефективного використання природних ресурсів, збереження якості довкілля й забезпечення екологічної безпеки [24, с. 569].

В свою чергу, В.Г. Шматько та Ю.В. Нікітін розглядають охорону навколишнього середовища як систему заходів, які скеровуються на підтримку взаємодії людини і довкілля, забезпечуючи збереження й відновлення природних ресурсів, раціональне їх використання, попередження безпосереднього або опосередкованого впливу результатів діяльності людини на природу й здоров’я людини [67, с. 226].

В.С. Єршова визначила охорону навколишнього природного середовища як діяльність, що спрямовується на вжиття заходів правового, економічного, технологічного й іншого характеру стосовно попередження негативних наслідків, збереження й відновлення стану довкілля, раціонального використання природних ресурсів з метою встановлення безпечних відносин між суспільством і навколишнім середовищем, а також сприятливого для життя і здоров'я людини існування [41, с. 7].

В цілому ж охорона навколишнього середовища спрямована на забезпечення екологічної рівноваги в державі та її регіонах [34, с. 109].

Отже, розуміння охорони довкілля зосереджується навколо певної сукупності заходів, які вживаються державою й іншими уповноваженими на це або зобов'язаними особами, та які спрямовані на, аби:

- ефективно і раціонально використовувати природні ресурси;
- зберігати й відновлювати природні ресурси;
- попереджувати і не допускати негативного впливу на довкілля;
- забезпечувати екологічну безпеку в державі.

Зазначені вище аспекти (цілі), в свою чергу, передбачають в якості своєї кінцевої мети або завдання встановити сприятливу, безпечну й гармонійну взаємодію людини з навколишнім природним середовищем.

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 39) природні ресурси загальнодержавного значення охоплюють собою, в тому числі, внутрішні морські води, територіальне море, природні ресурси виключної (морської) економічної зони й природні ресурси континентального шельфу [20]. Окрім цього, Постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 року до видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, віднесені, зокрема, охорона і раціональне використання водних ресурсів [23].

Можливо визначити, що перераховані в Законі об'єкти складають значиму частину морського середовища, з точки зору національного права й державної юрисдикції.

Подібно як у ситуації з поняттям охорони навколишнього природного середовища, чинне законодавство України та міжнародне право не містить визначення поняття «охорона морського середовища».

Водночас на рівні національного законодавства в Україні прийняті кілька нормативно-правових актів у сфері охорони довкілля, що містять розуміння такої охорони стосовно певних об'єктів природних ресурсів. Так, у ст. 36 Закону України «Про тваринний світ» охорона тваринного світу тлумачиться як система заходів (правових, економічних, організаційних, освітніх тощо), що спрямовані на збереження, відтворення й використання об'єктів тваринного світу. Такі заходи включають, серед іншого: встановлення правил і норм відтворення і використання тваринного світу; охорону середовища існування, розмноження і міграції тварин; запобігання їх загибелі; створення об'єктів і територій для їх охорони; визначення нормативів і лімітів використання об'єктів тваринного світу; здійснення заходів екологічної безпеки; формування системи обліку, кадастру й моніторингу тваринного світу та ін. [22].

В свою чергу, Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних ресурсів» містить тлумачення поняття «охорона водних ресурсів»: це «система правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, поліпшення умов існування, відтворення і раціонального використання водних біоресурсів, забезпечення виконання юридичними і фізичними особами вимог законодавства». Цей акт передбачає особливі норми стосовно охорони анадромних видів риб, водних біоресурсів Азово-Чорноморського басейну та ін. [21].

На міжнародному рівні, до прикладу, в Конвенції ООН з морського права 1982 року поняття «охорона морського середовища» не лише не тлумачиться, але й рідко вживається. Переважно міжнародне товариство формулює і оперує словосполученнями «збереження морського середовища» та «захист морського середовища». Зокрема, ст. 145 цього міжнародного документу регламентує низку аспектів, які пов'язані з захистом морського середовища, та до яких належать:

захист і збереження природних ресурсів;
недопущення спричинення шкоди флорі й фауні морського середовища;
недопущення, скорочення й збереження під контролем забруднення морського середовища;
недопущення, скорочення й збереження під контролем інших небезпек для морського середовища;
недопущення порушень екологічної рівноваги морського середовища, в тому числі його захист від шкідливих наслідків різного роду людської діяльності (буріння, видалення відходів, будівництво й експлуатація установок, трубопроводів, інших пристроїв, виймання ґрунту та ін.) [3].

У цілому ж міжнародне співробітництво в сфері захисту й збереження морського середовища охоплює собою кілька напрямків діяльності:

по-перше, розроблення норм, стандартів і правил;
по-друге, спільні дії держав світу стосовно запобігання, скорочення і ліквідації наслідків забруднення;
по-третє, надання технічної допомоги;
по-четверте, здійснення екологічного контролю й оцінки стану морського середовища;
по-п'яте, виконання міжнародних програм з наукових досліджень [47, с. 186].

Разом із тим, розглядуване нами поняття віднаходимо в наукових джерелах. Так, з погляду О.В. Толкаченко, права охорона морського середовища розглядається законодавчо закріпленою системою заходів, які спрямовані на запобігання забрудненню, засміченню й виснаженню морських біоресурсів, а також організацію їх раціонального використання [64, с. 92].

В Юридичній енциклопедії під редакцією Ю.С. Шемшученка охорона морського середовища визначена як система міжнародних та національних економічних, санітарно-гігієнічних, науково-технічних, правових заходів з запобігання забрудненню та ліквідації наслідків забруднення морів і Світового океану [68].

Охорону морського середовища варто відрізнити від захисту морського середовища. Якщо перше поняття означає встановлення загального правового режиму збереження природного стану морського середовища та його ресурсів, а на основі цього прийняття різного роду превентивних заходів, то друге являє собою комплекс заходів, які спрямовані на ліквідацію наслідків забруднення морського середовища, притягнення до відповідальності за недотримання відповідних норм [30, с. 12]. Отже, охороні відповідає регулятивна функція міжнародного права в цій сфері, а захисту – охоронна.

Отже, можна підсумувати, відзначивши, передусім, що поняття охорони морського середовища та захисту морського середовища дещо різні за своїм змістом. Охорона полягає в тому, аби прийняти на рівні права й вжити на рівні організаційних заходів ті дії, які б не допустили негативного впливу на стан морського середовища. Тоді як захист це діяльність, спрямована на ефективне поводження в результаті здійсненого негативного впливу на стан морського середовища. Водночас ми переконані, що охорону морського середовища не можна зводити виключно до проблеми забруднення, як це має місце в трактуванні вчених, зафіксованого в Юридичній енциклопедії. Адже вона охоплює собою також і питання організації раціонального використання морських ресурсів, здійснення морегосподарської діяльності, взаємодії природного середовища і людини в цілому.

Головна увага міжнародного співтовариства в руслі охорони морського середовища спрямована на вжиття заходів як правового, так й організаційного, фінансового тощо характеру, які мають на меті не допустити його забрудненню, усунути наслідки забруднення тощо. Забруднення розглядається Конвенцією ООН з морського права як пряме або опосередковане привнесення людиною до морського середовища речовин або енергії, що може призвести або призвело до таких негативних наслідків, як шкода живим ресурсам у морі, небезпека для людського здоров'я, створення різного роду перешкод для діяльності на морі, зниження якості води й погіршення умов відпочинку [3]. На сьогодні основними джерелами забруднення морського середовища постають, зокрема: перевезення

нафти морем; добування нафти в морі; вантажні операції з нафтою; скидання зливних вод; промислові та берегові стоки; катастрофи [61, с. 80]. Що стосується окремо впливу на морське середовище нафти, то, за даними міжнародної неурядової організації World Petroleum Council, близько 37 % нафти надходить в моря з суші, будучи відходами з міських стоків і скидами промислових підприємств; ще близько 33 % – як результат експлуатацію суден (переважно вантажних), що не пов'язані з нафтовою промисловістю; близько 12 % – охоплюють аварії, пов'язані з нафтовими танкерами; ще 7 % – нафта природним чином просочується з тріщин у морському дні; ще близько 9 % – це нафта, яку океан поглинає з атмосфери [69].

Як зазначає Переверзева. О.С., держави-учасниці Конвенції ООН з морського права 1982 року зобов'язувалися імплементувати в національне законодавство міжнародні норми з охорони морського середовища, що стосуються запобігання, скороченню і збереженню під контролем забруднення морського середовища з джерел, що знаходяться на суші, з суден, з атмосфери або через неї, спричиненого діяльністю в міжнародному районі морського дна, захоронення відходів [56]

В науковій літературі виділяють види забруднень морського середовища, в основі диференціації яких лежать фактори морегосподарської діяльності та джерел забруднення. Такими видами постають:

1) забруднення через морегосподарську діяльність на морському дні – пов'язане з недотриманням правил безпеки стосовно проектування, експлуатації установок і пристроїв, призначених для розвідування і розробки природних ресурсів морського дна та його надр;

2) забруднення через портову діяльність, торговельне судноплавство, суднобудування і судноремонтну діяльність – пов'язане з недотриманням правил техніки безпеки зі здійсненням різного роду робіт на морі й управлінням морським транспортним засобом (суднами);

3) забруднення через введення в морське середовище генетично змінених або немісцевих організмів;

4) забруднення через скидання забруднюючих речовин із наземних джерел (прибережні споруди, канали, трубопроводи, конструкції, стоки тощо);

5) забруднення через поховання в морському середовищі – йдеться про видалення відходів чи інших матеріалів із транспортних засобів і знищення транспортних засобів [63, с. 148-151].

Конвенція ООН з морського права формулює право і обов'язок держав, що носять подвійний характер: з одного боку, право розробляти природні ресурси відповідно до власної політики; з іншого – враховувати обов'язок захищати і зберігати морське середовище. На держави (як індивідуально, так і колективно) також покладається обов'язок вживати всіх потрібних і необхідних заходів, аби не допустити, скоротити і зберегти морське середовище від забруднення будь-яким джерелом, і використовувати для цього найкращі практичні засоби. Окрім цього, держави повинні не допустити, що діяльність, яка провадиться під їх юрисдикцією, не спричиняла шкоди морському середовищу та іншим державам у спосіб забруднення. Якщо ж останнє було допущене, то воно не повинно поширюватись за межі тих районів, щодо яких держави здійснюють суверенні права [3].

Якщо Конвенцію ООН з морського права 1982 року можна назвати систематизованим документом, який містить основні положення, в тому числі, з охорони морського середовища, то на сьогодні чинні низка інших міжнародних договорів, які мають спеціалізований характер, і спрямовані саме на недопущення і протидію забрудненню морського середовища. Назвемо наступні з таких:

Міжнародна конвенція з попередження забруднення моря нафтою (ОІЛПОЛ) (1954 р.) – регламентує правила, спрямовані на заборону умисних скидів нафти і нафтової суміші [10];

Міжнародна конвенція з запобігання забрудненню з суден (МАРПОЛ) (1973 р.) – визначає діяльність морських суден стосовно недопущення забруднення моря нафтою та іншими шкідливими речовинами [8];

Конвенція про запобігання забрудненню моря скидами відходів та іншими матеріалами (1972 р.) – передбачає питання запобігання забрудненню морського середовища лише умисними скидами, і не поширюється на випадки, коли скидання відходів має місце через нормальну експлуатацію суден; її положення не застосовуються, якщо скидання відходів та інших матеріалів викликано форс-мажорними обставинами або необхідністю забезпечити безпеку життя людини[6];

Міжнародна конвенція щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, які призводять до забруднення нафтою (1969 р.) – містить положення про поведження (заходів) держав стосовно іноземних аварійних суден у відкритому морі на випадок аварій [14]; згодом до цієї Конвенції було прийнято Протокол щодо втручання в відкритому морі на випадок забруднення речовинами іншими, ніж нафта (1973 р.) [17]; держави мають право вживати заходів, які є необхідними для зменшення, ліквідації чи запобігання реальної і серйозної загрози їх узбережжям або інтересам через забруднення чи загрозу забруднення нафтою та іншими речовинами;

Міжнародна конвенція по забезпеченню готовності у випадку забруднення нафтою, боротьби з ним та співробітництва (1990 р.) – передбачає дії та координацію держав, спрямовані на вжиття заходів щодо протидії забруднення морського середовища, визначення систем готовності й реагування [11];

Міжнародна конвенція про контроль над шкідливими протиобростаючими системами на суднах (2001 р.) – визначає діяльність держав щодо усунення чи зменшення негативного впливу на морське середовище внаслідок протиобростаючих систем на суднах [12];

Міжнародна конвенція про контроль суднових баластних вод й осадів та управління ними (2004 р.) – регламентує порядок діяльності держав з метою недопущення переносу шкідливих організмів, їх мінімізацію та кінцеву ліквідацію в спосіб контролю суднових баластних вод й осадів [13].

Значну сферу міжнародно-правової охорони морського середовища складає збереження і захист від негативного впливу морської флори і фауни. Тут

слід відзначити такі міжнародні договори як, зокрема: Конвенція про охорону біологічного різноманіття (1992 р.); Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (1979 р.); Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики (1980 р.); Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин (1979 р.). Всі зазначені документи свідчать про нагальну потребу збереження флори і фауни, в тому числі й морської, та її захист від негативного впливу людини, що на сьогодні вже набув не просто шкідливого, але руйнівного характеру.

Окремо слід відзначити також Міжнародну конвенцію з охорони людського життя на морі (СОЛАС) 1974 р. Цікаво, що перша її редакція була прийнята ще в 1914 році після того, як потонув «Титанік», і далі отримувала свої редакції в 1929, 1948, 1960 рр. Починаючи з 1978 р., положення цього документу змінювались і доповнювались близько 40 разів протоколами і поправками [49, с. 67-68]. В цілому ж розглядувана нами Конвенція регламентує зобов'язання держав, спрямовані на забезпечення безпеки на морі в руслі перевезення вантажів, пожеж, суднобудівництва, радіозв'язку тощо [9].

Таким чином, можливо підсумувати, зазначивши, що на сьогодні в міжнародному морському праві відсутнє єдине розуміння морського середовища. В результаті аналізу цієї проблеми ми визначили, що до його компонентів слід віднести: безпосередньо морські води, морське дно і надра, флора і фауна. При цьому останні можуть як перебувати під юрисдикцією тієї чи іншої держави, так і не перебувати. В свою чергу, охорона морського середовища входить за своїм обсягом до більш широкого поняття охорони навколишнього природного середовища, і означає прийняття на рівні права та вжиття на рівні організаційних заходів усіх необхідних дій, які б не допустили негативного впливу на стан морського середовища, забезпечили екологічну рівновагу в морських просторах. На сьогодні головна увага міжнародного співтовариства в руслі охорони морського середовища спрямована на вжиття заходів як правового, так й організаційного, фінансового тощо характеру, які мають на меті не допустити його забрудненню, усунути наслідки забруднення,

менш значима – стосовно збереження і захисту від негативного впливу морської флори і фауни. Водночас недостатньо визначеними залишаються питання щодо раціонального використання і відтворення морських біоресурсів.

1.2. Правова характеристика охорони морського середовища у військових конфліктах

Потреба особливої охорони не лише морського середовища, але й у цілому навколишнього природного середовища, посилюється останній період часу через військово-технічний прогрес, посилення військового потенціалу деяких держав світу, що може спричинити значну шкоду не лише людину безпосередньо, але також і довкіллю. Тому зусилля міжнародного співтовариства скеровуються, в тому числі, до того, аби не допустити в період військових конфліктів спричинення шкоди природному середовищу. Останні часто в результаті призводять до довготривалого руйнівного впливу на довкілля, в тому числі в спосіб забруднення суші, морських просторів, атмосферного повітря.

Якщо звертатись до джерел міжнародно-правової охорони морського середовища (а ширше природного середовища), то варто, перш за все, відзначити, що основоположні акти, які передбачають правила ведення військових конфліктів – Женевські конвенції 1949 р. – у цілому не містять положень, які б стосувались можливого спричинення військовими конфліктами шкоди навколишньому природному середовищу. Разом із тим, значимим є те, що вони закріплюють фундаментальні принципи, яких повинні дотримуватись учасники військових конфліктів:

по-перше, принцип гуманізму, який центральним аспектом будь-яких процесів ставить людину, її інтереси та потреби; тобто, незважаючи на провадження воєнних дій, розроблені низка правил, яких повинні дотримуватись ворогуючі сторони, аби реалізувати хоча б у якійсь мірі принцип гуманізму, до прикладу, сприяти полегшенню страждань, які спричиняються війною, чи гуманно поводитись із військовополоненими тощо;

по-друге, принцип законної цілі держав під час війни, який полягає в послабленні військової сили супротивника; звідси, отже, не допускається можливість реалізації інших цілей, серед яких, можна допустити, і спричинення шкоди природному середовищу.

Водночас Додатковий протокол до Женевських конвенцій стосовно захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) 1977 р. у ст. 35 містить положення про те, що засоби і методи ведення війни не можуть бути необмеженими. Не допускається застосування зброї, речовин, методів ведення війни, які б могли спричинити надмірну шкоду або надмірні страждання. Окрім цього, забороняється також застосовувати ті методи чи засоби ведення війни, які б могли завдати «широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу». Згідно зі ст. 55 цього документу учасники військових конфліктів повинні виявляти турботу про захист природного середовища, тобто не застосовувати такі методи й засоби ведення війни, які б могли спричинити шкоду такому середовищу, а, відповідно, здоров'ю чи навіть виживанню населення [1].

Принцип неспричинення шкоди довікллю, як слушно відзначає М.Н. Брайдж, формувався і розвивався в міжнародному праві як звичаєво-правовий принцип. Він отримав, серед іншого, своє втілення в тому, що держави повинні ідентифікувати і оцінити ті всі речовини, технології, виробництво тощо, які можуть вплинути на природне середовище. Забороняється також спричинення розглядуваної шкоди державами в межах їх юрисдикції, що призвело б до шкоди довікллю поза межами її кордонів чи в районах спільного користування. Заборонене також у міжнародному гуманітарному праві радіоактивне забруднення природного середовища [27, с. 16-17].

Першим міжнародним договором спеціалізованого характеру, присвяченого охороні навколишнього природного середовища (в тому числі й морського) під час військових конфліктів (чи в результаті їх здійснення) стала Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 р. Ст. 1 цієї

Конвенції фіксує заборону державам вживати військових чи інших ворожих засобів впливу на природне середовище в якості способів руйнування, спричинення шкоди іншій державі, та які носять широкі, серйозні або довгострокові наслідки. Крім цього, забороняється заохочувати, схилити чи допомагати державі, групі держав або міжнародній організації до здійснення такої діяльності. Водночас дозволяється (не перешкоджається) використовувати вплив на довкілля в мирних цілях відповідно до усталених норм і принципів міжнародного права. Засобами впливу на природне середовище, з точки зору положень Конвенції, вважаються будь-які засоби, що мають наслідком його зміну в гідросфері, атмосфері, літосфері, космічному просторі тощо [5].

Положення розглядуваної нами Конвенції регламентують також деякі значимі обов'язки держави, серед яких:

сприяти обміну науковою і технічною інформацією стосовно використання засобів впливу на природне середовище в мирних цілях;

вживати необхідних і передбачених національним законодавством стосовно заборони й недопущення будь-якої діяльності, що суперечить положенням цієї Конвенції, та яка має місце під її юрисдикцією чи де б то не було під її контролем;

консультуватися та взаємодіяти з іншими державами щодо вирішення будь-яких проблем, які виникають на підставі положень цієї Конвенції.

Державі надається також право подати скаргу до Ради Безпеки ООН, якщо вона має підстави вважати, що певна держава діє з порушенням зобов'язань, визначених Конвенцією про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище. В такому разі скарга повинна містити всю для цього потрібну інформацію й докази. Рада Безпеки ООН на підставі поданої скарги провадить розслідування, про результати якої повідомляє державу-скаржника та інші держави, що до цього причетні. Водночас, слід додати, що на державу може бути покладено обов'язок надати допомогу іншій державі, якщо Рада Безпеки ООН прийме рішення про те,

що остання зазнала шкоди чи їх буде спричинена шкода через порушення положень Конвенції [5].

Наступним міжнародним актом у сфері охорони природного (в тому числі й морського) середовища під час військових конфліктів є Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірккову дію 1980 р. Цей документ, у цілому базуючись на положеннях Додаткового протоколу до Женевських конвенцій стосовно захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) та Конвенції про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище стосовно заборони державам застосовувати методи й засоби ведення війни, що мають на меті завдати шкоди природному середовищу, поширює свою дію на випадки оголошеної війни чи іншого збройного конфлікту, або часткової чи повної окупації території певної держави [4]. Йдеться про те, аби ворогуючі сторони в часі військового конфлікту застосовували таку зброю, яка б не призводила до надмірних ушкоджень (в тому числі й природного середовища), або яка б носила невибіркковий характер, тобто мала загальноуражувачий характер.

Як бачимо, питання охорони природного (в тому числі й морського) середовища слугують предметом постійної уваги й занепокоєння міжнародного співтовариства. Підтвердженням цьому є низка документів Генеральної Асамблеї ООН. Так, до прикладу, в Доповіді Генерального секретаря ООН від 1992 р. «Охорона навколишнього середовища в період збройних конфліктів» серед іншого формулюється принцип загальної зацікавленості держав у збереженні природного середовища, при цьому не тільки в сторін військового конфлікту. Також визначаються принципи, яких слід дотримуватися під час ведення воєнних дій, в руслі охорони природного середовища. Вони стосуються пошуку балансу між охороною довкілля та військовою необхідністю. Такими є:

заборона дій, які спричиняють шкоду, та не викликані військовою необхідністю;

обов'язок обирати такі засоби досягнення військового завдання, які спричиняють найменшу шкоду;

обов'язок дотримуватися пропорційності між очікуваною військовою перевагою та шкодою природному середовищу [38].

В свою чергу, Генеральною Асамблеєю ООН 1994 р. державам були рекомендовані «Керівні принципи для військових статутів та інструкцій з охорони навколишнього середовища в період збройних конфліктів» в якості збірника основних положень міжнародного права в сфері охорони навколишнього середовища в період збройних конфліктів. Вони не були офіційно прийняті на рівні ООН, однак мали свій вплив як орієнтир для втілення державами принципів цієї сфери міжнародних відносин. Принципи були включені як додаток до Рішення Генеральної Асамблеї ООН А/49/323 від 19.08.1994 р.

Значимою частиною таких Принципів постають конкретні норми з охорони навколишнього природного середовища. Серед них відзначимо:

- 1) порушенням міжнародного гуманітарного права є невинуватене військовою необхідністю руйнування природного середовища;
- 2) держави повинні вживати всіх заходів, аби не допустити нападу на установки й споруди (плотини, дамби, атомні електростанції тощо), навіть коли останні є військовими об'єктами, якщо в результаті нападу може бути спричинена шкода природному середовищу;
- 3) заборонена невибіркова установка наземних мін, а щодо морських мін – їх установка і застосування обмежене спеціальними нормами;
- 4) заборонене спричинення шкоди природному середовищу як репресалій;
- 5) сторони військового конфлікту зобов'язані позначити й визначити установки та споруди, на яких здійснюється небезпечна діяльність, а також об'єкти, необхідні для здоров'я людини та оточуючого середовища;
- 6) держави заохочуються до укладення між собою угод, спрямованих на додатковий захист природного середовища в період військового конфлікту [71].

Таким чином, у напрямку охорони морського середовища під час військових конфліктів міжнародне співтовариство, усвідомлюючи руйнівний вплив останніх на довкілля, сформував певну базу міжнародного законодавства, аби уникнути такого впливу і руйнування. Серед основних таких актів ми визначили: Додатковий протокол до Женевських конвенцій стосовно захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, Конвенцію про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, Конвенцію про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію, низка рекомендацій Генеральної Асамблеї ООН. При цьому ключовою ідеєю міжнародного права в цій сфері постає заборона учасникам військового конфлікту вживати заходів і дій, які б могли спричинити шкоду, зокрема, й морському середовищу. Держави виходять з принципу загальної зацікавленості в збереженні природного середовища, їм заборонено застосовувати зброю загальноуражуючого характеру чи посиленої дії, що впливатиме на стан природного середовища. Останнє не може слугувати об'єктом для впливу учасників військового конфлікту.

1.3. Співвідношення національно-правових і міжнародно-правових заходів щодо охорони морського середовища

Варто розпочати з відзначення того, що з моменту своєї появи міжнародне право тісно функціонує та взаємодіє з правом національним, тобто внутрішньодержавним. Такий факт зумовлений тим, що, входячи в міжнародне співтовариство, держава приймає на себе в силу положень міжнародного договору ті чи інші зобов'язання, які згодом отримують своє втілення в положеннях національного законодавства. Це, отже, юридично необхідна взаємодія, умова регулювання тих чи інших суспільних відносин. На сьогодні, більше того, кожна держава, функціуючи в рамках глобального світу, все більше стає «залежною» від інших суб'єктів міжнародного права, однак цей

процес взаємний. Його можна визначити як взаємозалежність суб'єктів міжнародного права.

Разом із тим, зазначимо, що в теорії міжнародного права склались кілька підходів (теорій) співвідношення міжнародного права і права національного. Окреслимо їх коротко.

I теорія – дуалістична – сформульована в ХІХ ст. німецьким юристом Х. Тріппелем. Її сутність полягає в розгляді міжнародного права та національного права як двох різних систем, кожній з яких притаманні свої характерні риси, а головне – предмет регулювання. Якщо міжнародне право регулює відносини між суверенними державами, то національне – між громадянами або між громадянами і державою. При цьому жодний правопорядок не здатен ані створити, ані змінити норми іншого. Згодом, у першій половині ХХ ст. подібні ідеї були розвинуті італійським юристом Д. Анцилотті, який також відхиляв примат якоїсь із систем – або міжнародного, або національного права. Серед іншого цей вчений запровадив поняття відсилання як форму приведення в дію норм міжнародного права в національне, і навпаки, національного права в міжнародне [51, с. 102]. Водночас дуалізм не заперечує і не виключає можливість дотримання державами своїх міжнародно-правових зобов'язань. Однак для цього слід використовувати спеціальні законодавчі процедури, що мають на меті імплементацію норм міжнародного права в національне [50, с. 58].

II теорія – моністична (примату національного права над міжнародним) – була висунута такими вченими-юристами як К. Бергом, М. Вензель, Г. Лассон, Дж. Остін та іншими. За цією концепцією міжнародне право розглядається галуззю національного права. Це частина державного правопорядку, що визначає відносини між державою та іншими державами. Слід відзначити, що суперечливість цього підходу полягає в тому, що так чи інакше він призводить до заперечення міжнародного права, створює загрозу примату зовнішньої політики певних держав над іншими, а також здатен порушити курс сучасного міжнародного права на визначення стандартів прав людини, їх захисту й формування загальнолюдських цінностей [62, с. 36].

III теорія – моністична (примату міжнародного права над національним) – отримала своє обґрунтування в працях Г. Кельзена, Ф. Джессепа, Г. Лаутерпахта та інших вчених. Складність такого підходу полягає, перш за все, в тому, що він де-факто скасовує поняття державного суверенітету. Міжнародне право стає необмеженим за дією в просторі, часі та за своїм предметом. Основними суб'єктами міжнародного права визнаються не держави, але індивіди, держави ж це посередники між міжнародним правопорядком й індивідами.

Окремо відзначимо, що деякими вченими висувуються автономні підходи до співвідношення міжнародного та національного права, що не корелюють з дуалістичною і моністичними. Так, з позицій Я. Броунлі, найбільш відповідає сутності такого співвідношення *теорія координації*, згідно з якою міжнародне право і національне право не стикаються в протиборстві, адже діють в різних сферах, і кожне з них постає найвищим у своїй сфері. Якщо держава не здатна виконувати зобов'язань за міжнародним правом на рівні права національного, це не свідчить про її недійсність, а лише зумовлює міжнародно-правову відповідальність держави [28, с. 105].

Не вдаючись в дискусії з приводу домінантного становища тієї чи іншої із зазначених теорій, вкажемо лише, що, виходячи з сучасних глобалізаційних процесів, а також фактичного статусу міжнародного права, все більшої ваги набуває теорія примату міжнародного права над національним. Водночас, на відміну від її позиції про де-факто заперечення державного суверенітету, останнього не відбувається. Разом із тим, ми можемо спостерігати, як усе більше й більше держава стає «залежною» від міжнародного співтовариства. При цьому можливо також бачити й координацію, поєднання міжнародного права та національного як взаємозалежних.

Переходячи до окреслення питання про поєднуваність національно-правових і міжнародно-правових заходів щодо охорони морського середовища, слід вести мову про відношення взаємності й доповнюваності між такими заходами, а передусім стосовно національного та міжнародного законодавства стосовно цього. Адже значна кількість міжнародно-правових актів у сфері

охорони морського середовища завдяки своєму універсальному характеру так чи інакше покладає на кожну державу зобов'язання зі збереження й захисту морського середовища. Тобто з метою детальної регламентації заходів з охорони й захисту морського середовища функціонує національний рівень. Якщо на рівні міжнародного права встановлюється орієнтир у розглядуваній сфері відносин, а також визначаються базові, основні положення, то на рівні національного права – відповідні відносини отримують свою деталізацію, конкретизацію. Норми національного законодавства носять адаптивний характер, тобто враховують особливості морського середовища певної країни. Окрім цього, як ми намагались довести в підрозділах роботи вище, морське середовище не може бути географічно розподіленим, але тільки юридично. Відповідно, для ефективного здійснення його охорони необхідна така ж ефективна координація між діями міжнародного співтовариства та окремою державою, в тому числі між правом міжнародним і правом національним.

Ст. 207 Конвенція ООН з морського права 1982 року чітко фіксує про обов'язок держав приймати закони і правила для недопущення, скорочення і збереження під контролем забруднення морського середовища, вживати з цієї метою необхідних заходів, а також узгоджувати свою політику в цьому напрямку на регіональному рівні [3].

Яскравим прикладом поєднання міжнародно-правових і національно-правових заходів у сфері охорони морського середовища постають регіональні конвенції та договори, спрямовані захист певної території морських просторів, які охоплюють кілька юрисдикцій та є значимими для кожної держави, яка входить в договір як учасниця. Як слушно наголошує з цього приводу А.І. Миронюк, морські екологічні проблеми можуть більш ефективно вирішуватися саме на регіональному, а не глобальному рівні, оскільки тут нижчий рівень компромісів, більш посилені зобов'язання та більш високі екологічні стандарти [49, с. 100]. Основними з таких угод можливо відзначити: Кувейтську регіональну конвенцію про співробітництво в галузі захисту морського середовища від забруднення (1978 р.), Конвенцію з захисту Середземного моря

від забруднення (1976 р.), Конвенцію про захист і розвиток морського середовища Карибського моря (1983 р.), Конвенцію про захист Чорного моря від забруднення (1992 р.), Конвенцію з захисту морського середовища району Балтійського моря (1992 р.), Рамкову конвенцію з захисту морського середовища Каспійського моря (2003 р.) та ін.

Одним із вагомих аспектів саме регіональних конвенцій щодо охорони морського середовища полягає в тому, що має місце можливість досить швидкого реагування держав на проблеми, які виникають, однак виходять за межі однієї юрисдикції. Так, до прикладу, Конвенція з захисту морського середовища району Балтійського моря була прийнята через значних обсягів забруднення цього морського простору, завдяки чому в 1969-1970 рр. установились швидкі контакти між прибережними державами. В результаті була прийнята відповідна регіональна угода в м. Гельсінкі (Фінляндія) в 1974 р. Оновлена її редакція сформована в 1992 р.

Розглядувана Конвенція спрямовується на захист морського середовища району Балтійського моря, в тому числі товщу води, морське дно, живі ресурси й інші форми життя в морі. Цікаво відзначити, що згідно зі ст. 4 цього договору кожна держава-учасник здійснює положення Конвенції в межах свого територіального моря та внутрішніх вод через національні органи без шкоди для свого суверенітету [8]. Іншими словами, фіксується принцип поваги до державного суверенітету кожної держави, що входить в угоду.

В якості основних принципів та зобов'язань Конвенція з захисту морського середовища району Балтійського моря передбачає:

по-перше, обов'язок держави-учасника вживати потрібних законодавчих, адміністративних та інших заходів, аби не допустити чи ліквідувати забруднення Балтійського моря;

по-друге, обов'язок держави-учасника застосовувати найкращу природоохоронну практику та найкращі технології для недопущення чи ліквідації забруднення Балтійського моря;

по-третє, обов'язок держави-учасника забезпечити проведення замірів і розрахунків скидів у воду й викидів в атмосферу для оцінки стану морського середовища Балтійського моря;

по-четверте, сторони Конвенції приймають принцип попереджувальних дій, тобто вживають превентивних заходів у разі наявності підстав допускати забруднення моря;

по-п'яте, сторони Конвенції приймають принцип «забруднювач платить», тобто особи, винні в забрудненні морського середовища, повинні нести за відповідальність [2].

Значимою, в тому числі для України, регіональною угодою постає Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (1992 р.), членами якої є 6 держав, що прилягають до цього морського простору. Подібно до Конвенції з захисту морського середовища району Балтійського моря, ця угода так само постулює принцип поваги до державного суверенітету, рівності прав і обов'язків держав-учасників. Держава зобов'язується виконувати положення Конвенції стосовно тих регіонів Чорного моря, щодо яких вона реалізовує свій суверенітет, без шкоди для інших держав. Положення цієї угоди передбачають питання забруднення моря з боку різних факторів, співпраці, відповідальності. Встановлюється спеціальний орган – Комісія – серед функцій якого сприяння державам у виконанні їх зобов'язань, ухвалення рекомендацій, розроблення критеріїв протидії забрудненню Чорного моря та ін. До Конвенції додаються кілька Протоколів, які мають на меті конкретизувати забруднення моря з боку зовнішніх чинників [7].

В руслі курсу України на євроінтеграцію не можна не згадати про європейський досвід. Так, на рівні ЄС функціонують за загальним принципом два рівні охорони морського середовища: 1 – на рівні інституцій ЄС, що визначають правила внутрішнього регулювання для кожної держави-члена; 2 – на рівні держави-члена, тобто національний рівень [33, с. 104]. На ефективне виконання положень Конвенції МАРПОЛ 1978 р. у 2005 р. в ЄС була прийнята Директива 2005/35/ЄС про забруднення від суден і про введення санкцій,

включаючи кримінальні санкції, за правопорушення, пов'язані з забрудненням. Окрім цього, вагомими документами постають: Директива 2000/60/ЄС про встановлення рамок діяльності ЄС в сфері водної політики (2000 р.) та Директива 2008/56/ЄС про встановлення рамок діяльності ЄС у сфері екологічної політики щодо морського середовища (2008 р.).

Основою співробітництва нашої держави та ЄС стосовно охорони природного (в тому числі й морського) середовища є Угода про асоціацію між Україною і ЄС 2014 р. Серед іншого вона містить кілька норм (ст.ст. 360-366), присвячених спільним діям з охорони навколишнього природного середовища. Так, співпраця в цій сфері охоплює серед іншого й управління водними ресурсами, в тому числі морське середовище, охоплюючи собою заходи, спрямовані на «збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів». Сферами співпраці визначені, зокрема: обмін інформацією, спільна дослідницька діяльність, спільна діяльність на регіональному та універсальному рівнях, подолання наслідків надзвичайних ситуацій та ін. [19].

Окремо слід коротко зупинитись на національному рівні охорони морського середовища в Україні. Тут можливо виділяти нормативно-правові акти загального та спеціального характеру. До першої групи слід віднести: Водний кодекс України, Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», Морську доктрину України на період до 2035 року, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 року, та деякі інші. В свою чергу, спеціальний рівень правового регулювання представлений переважно підзаконними актами, серед яких: Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення» від 29.02.1996 року, «Про затвердження Концепції охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів» від 10.07.1998 року, «Про

затвердження Порядку здійснення спеціального використання водних біоресурсів у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі України» від 25.11.2015 року; Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Про затвердження Режиму рибальства в басейні Чорного моря у 2021 році» від 08.02.2021 року; Наказ Державного комітету рибного господарства України «Про затвердження правил промислового рибальства в басейні Чорного моря» від 08.12.1998 року. Як стає зрозумілим, спеціальний рівень правового регулювання охорони морського середовища має комплексний характер і спрямовується на недопущення забруднення морських просторів, раціональне використання морських ресурсів, а також на вжиття заходів з їх відтворення.

Отже, ми прийшли до висновку, що на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин і міжнародного права поєднуваність національно-правових і міжнародно-правових заходів щодо охорони морського середовища будується на відношеннях взаємності й доповнюваності між ними через, передусім, сприйняття міжнародним співтовариством такої охорони як спільної справи усіх держав, а також потребу реалізації в національному законодавстві та на рівні окремої держави тих зобов'язань, які випливають з міжнародних договорів та угод. Особлива увага була звернена нами на статус регіональних угод з охорони тих чи інших морських просторів (морів, частин океанів), в яких яскраво поєднуються інтереси міжнародного співтовариства та конкретної держави. При цьому базовими принципами таких угод потають: повага до державного суверенітету, сумлінне виконання положень договорів, вжиття попереджувальних заходів, а також «забруднювач платить». На рівні національному в Україні представлені нормативні акти загального та спеціального характеру. Останні, в свою чергу, мають комплексний характер і спрямовуються на недопущення забруднення морських просторів, раціональне використання морських ресурсів, а також на вжиття заходів з їх відтворення. Перспективною для нашої держави на сьогодні постає також співпраця з ЄС у

руслі євроінтеграційного напрямку, що потребує, в тому числі, адаптації національного законодавства до європейських стандартів.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ МОРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Правовий аналіз Конвенції ООН з морського права 1982 року щодо охорони морського середовища

Конвенція ООН з морського права 1982 року це результат довгої та кропіткої роботи багатьох суб'єктів міжнародного права. Вона є одним із найбільших загальних багатосторонніх договорів за всю історію міжнародних відносин. Дана Конвенція складається з 17 частин, що включають 320 статей і 9 додатків. 16 листопада 1994 р., після закінчення 12 місяців з дати здачі на зберігання останньої ратифікаційної грамоти, Конвенція відповідно до ст. 308 набула чинності. З 1999 року Україна є учасником Конвенції ООН з морського права 1982 року [3].

Адже спочатку морське право складалося в формі звичаїв. Починаючи з XVII століття національні права обмежувалися смугою води, що примикає до берега країни. Ширина цієї смуги, згідно з правилом «гарматного пострілу», розробленим голландським юристом Корнеліусом ван Бінкершоком, становила, як правило, 3 морські милі. Всі води за межами національних кордонів вважалися відкритими і вільними для всіх народів, що не підпадають під суверенітет якоїсь держави (принцип «вільного моря», сформульований Гуго Гроція).

Технологічні досягнення кінця XIX – початку XX століття привели до серйозного загострення суперництва між країнами за контроль над океаном і його ресурсами. Великі риболовецькі судна, здатні перебувати в морі протягом декількох місяців, швидко виснажували запаси промислових риби. Відкриття нафтових і газових родовищ і великих покладів корисних копалин на морському дні розширювали домагання держав на райони моря, багаті цими ресурсами. Масштабна експлуатація живих і неживих ресурсів надавала негативний вплив

на навколишнє середовище, збільшуючи рівень забруднення і руйнуючи прибережні екосистеми [42].

У 1930 р під егідою Ліги Націй була проведена Гаазька конференція з кодифікації міжнародного права. Хоча на цій конференції не вдалося укласти будь-якої угоди з територіального моря, країни-учасниці в попередньому порядку схвалили проект статей, що відбивали певний ступінь згоди з багатьох питань, що належать до даної тематики.

Однією з статутних цілей створеної після Другої світової війни Організації Об'єднаних Націй є кодифікації і прогресивний розвиток міжнародного права, в тому числі морського. Істотну частину підготовчої роботи в даній області виконує Комісія міжнародного права, спеціально заснована для цієї мети в 1947 році.

У 1956 році з ініціативи ООН була скликана Перша конференція з морського права в Женеві, що завершилася в 1958 р прийняттям чотирьох конвенцій і факультативного протоколу про врегулювання суперечок:

Конвенція про територіальне море та прилеглу зону;

Конвенція про континентальний шельф;

Конвенція про відкрите море;

Конвенція про рибальство й охорону живих ресурсів відкритого моря.

Хоча Перша конференція в цілому вважається успішною, але таке важливе питання як ширина територіального моря залишилося невирішеним.

Друга конференція, проведена в 1960 році також в Женеві, не привела до якихось угод про кордони територіального моря і права на рибальство.

У грудні 1973 році в Нью-Йорку була скликана Третя Конференція Організації Об'єднаних Націй з морського права. Сто шістьдесят п'ять держав ухвалили в ній участь з повним правом голосу. Кілька напівнезалежних держав і Рада ООН з Намібія були присутні як спостерігачі.

Прагнучи забезпечити максимально широку підтримку, на Третій Конференції вирішення принципів питань здійснювалося на основі консенсусу, коли досягнення будь-якої угоди проходило не шляхом голосування,

а шляхом переговорів, пошуку компромісу і взаємних поступок. Для прийняття остаточного рішення потрібно лише загальне схвалення, а також відсутність будь-яких офіційних заперечень [39].

У 1982 році після майже десятирічних переговорів була прийнята Конвенція з морського права з метою створення «правового режиму для морів і океанів», який сприяв би «справедливому та ефективному використанню їх ресурсів, збереженню їх живих ресурсів та вивчення, захисту та збереження морського середовища». Укладачі й підписанти Конвенції оцінювали її як найбільш всеосяжний екологічний договір свого часу. З моменту вступу в дію 16 листопада 1994 року природоохоронні положення, встановлені Конвенцією, отримали практично загальне визнання і, отже, можуть розглядатися в якості норм звичаєвого міжнародного права.

Конвенція 1982 року є всеохоплюючим міжнародним договором з морського права, історичною віхою в області кодифікації і розвитку міжнародно-правових норм, покликаних регламентувати режим Світового океанів сучасних умовах розвитку суспільства. Таким чином, дана Конвенція головний документ, який регулює охорону морського середовища.

Конвенція 1982 р. виходить із необхідності гармонійного поєднання міжнародно-правових норм захисту морського середовища і норм національного законодавства держав, які б враховували міжнародні стандарти в цій сфері.

У Конвенції 1982 р. містяться зобов'язання держав двох видів: загальні та спеціальні. Останні стосуються певних видів діяльності держав або джерел забруднення чи конкретних регіонів. Найбільша кількість норм, що містять спеціальні зобов'язання держав, стосуються запобігання забрудненню із суден.

Велике значення в розвитку міжнародного морського права стало закріплення в Конвенції 1982 р. принципу «юрисдикції держави порту». Відповідно до ст. 218 будь-яка країна, до порту якої добровільно ввійшло судно, має повне право ініціювати розслідування, коли це виправдано доказами, та вимагати розгляд справи щодо будь-якого викиду з цього судна на порушення

міжнародних норм і стандартів. Це певний виняток із принципу виключної юрисдикції держави прапора судна [46].

З метою підвищення ефективності функціонування правового механізму захисту морського середовища в Конвенції 1982 р. встановлена система заходів і процедур мирного вирішення міжнародних суперечок, пов'язаних із забрудненням або стосовно тлумачення й застосування конвенційних положень (частина XV «Врегулювання спорів»). Якщо сторони не зможуть врегулювати суперечку за допомогою переговорів, включаючи узгоджувальну процедуру, суперечка на вимогу будь-якої сторони може передаватися на розгляд відповідно до обов'язкової процедури Міжнародному трибуналу з морського права, Міжнародному Суду ООН, арбітражу або спеціальному арбітражу, створюваному для розгляду справ з питань захисту і збереження морського середовища або судноплавства, включаючи питання забруднення із суден у результаті захоронення [53].

Захист, збереження і охорона морського середовища є найважливішими принципами міжнародного морського права. Пов'язане з розвитком науково-технічного прогресу в другій половині 20 століття забруднення морського середовища зумовило рішучість держав вживати заходів щодо нормативно-правового регулювання діяльності держав у Світовому океані для запобігання подальшого забруднення морського середовища.

Правовому регулюванню захисту і збереження морського середовища присвячена частина 12 Конвенції ООН з морського права 1982 року. Стаття 192 Конвенції містить визначення загального зобов'язання держав щодо морського середовища: «Держави зобов'язані захищати і зберігати морське середовище».

Правовий зміст принципу захисту і збереження морського середовища полягає в обмеженні свободи держав у здійсненні ними своїх суверенних прав при розробці природних ресурсів, обов'язком запобігати забрудненню морського середовища, а також вживати заходів щодо скорочення котрий має місце забруднення (ст.193,194 Конвенції) [3].

Даний, в загальних поняттях сформульований принцип знаходить свій розвиток в конкретних зобов'язаннях держав щодо захисту та збереження морського середовища відповідно до частини 12 Конвенції ООН з морського права 1982 року.

Спеціальна частина Конвенції присвячена захисту морського середовища від усіх можливих форм забруднення, що виникають в результаті людської діяльності. Найбільшу увагу приділено регулюванню запобігання забрудненню моря з суден.

Основна відповідальність за дотриманням судами загально визнаних міжнародних норм і стандартів, що містяться в спеціальних Конвенціях, прийнятих під егідою Міжнародної морської організації (ІМО) або іншим чином, покладено на державу прапора судна. З цією метою держава повинна забезпечувати, щоб судна під її прапором відповідали застосовним до них міжнародним нормам і стандартам, встановленим головним чином ІМО. У разі порушення судном будь-яких міжнародних правил держава прапора незалежно від місця вчинення порушення зобов'язане невідкладно його розслідувати і в відповідних випадках почати відносно винних переслідування, включаючи кримінальну [52].

Що стосується саме охорони морського середовища, то міжнародно-правова система охорони морського середовища заснована на двох окремих, але взаємозалежних і взаємодоповнюючих склепіннях правових норм:

Конвенція ООН з морського права 1982 року спільно з документами, прийнятими за підсумками роботи декількох великих міжнародних конференцій, які встановлюють загальні принципи і норми глобального застосування; і

спеціалізовані норми, стандарти, рекомендовані практики та процедури, спрямовані на реалізацію загальних принципів і правил.

Як вже вище було сказано, що з моменту вступу в дію 16 листопада 1994 року природоохоронні положення, встановлені Конвенцією, отримали практично загальне визнання і, отже, можуть розглядатися в якості норм звичаєвого міжнародного права [58].

У зв'язку з міжсекторальним характером, положення, що стосуються охорони морського середовища, в Конвенції ООН з морського права 1982 року знаходяться в різних розділах (наприклад, в Частині V і VII - збереження живих ресурсів у виключній економічній зоні та відкритому морі або в Частині XI - захист морського середовища в Районі). Разом з тим, в Конвенції також є Частина XII, повністю присвячена захисту та збереження морського середовища, в якій визначається загальна структура керівних принципів і обов'язків держав в цій галузі [55].

Стаття 192 Конвенції ООН з морського права 1982 року закріплює всеосяжний характер даної системи, встановлюючи загальне і беззастережне зобов'язання держав «захищати і зберігати морське середовище». «Морське середовище» означає весь Світовий океан, без розмежування на морські простори на що знаходяться в межах і за межами дії національної юрисдикції.

Стаття 193 Конвенції ООН з морського права 1982 року підтверджує принцип, що «держави мають суверенне право розробляти свої природні ресурси відповідно до своєї політики в галузі навколишнього середовища і відповідно до їх обов'язком захищати і зберігати морське середовище». Однак зобов'язання охороняти морське середовище має пріоритет над суверенним правом держав експлуатувати свої природні ресурси [3].

Зміст цього зобов'язання пояснюється в статті 194, яка вимагає, щоб держави відповідно до своїх можливостей вживали всіх заходів для запобігання, скорочення і обмеження забруднення морського середовища з будь-якого джерела, з використанням для цієї мети найкращих практичних засобів, наявних в їх розпорядженні. Вони також повинні вживати всіх необхідних заходів для захисту і збереження «рідкісних або уразливих екосистем, а також природного середовища видів риб та інших форм морських організмів, запаси яких виснажені, піддаються загрози або небезпеки».

У Розділі 5 детально розглядаються заходи з охорони морського середовища від шести видів джерел забруднення:

забруднення з джерел, які перебувають на суходолі (ст. 207);

- забруднення, викликане діяльністю на морському дні (ст. 208);
- забруднення, викликане діяльністю в районі (ст. 209);
- забруднення, що викликається похованням (ст. 210);
- забруднення з суден (ст. 211);
- забруднення з атмосфери або через неї (ст. 212).

Крім того, держави підкоряються ряду процесуальних зобов'язань: повідомлення про неминуче або завдані збитки (ст. 198); розробка планів дій у разі надзвичайної ситуації (ст. 199); співробітництво в наукових дослідженнях (ст. 200-201) і технічна допомога країнам, що розвиваються (ст. 202); моніторинг ризиків або наслідків забруднення (ст. 204) і публікація результатів цих моніторингових заходів (ст. 205). Стаття 206 вимагає від держав «в тій мірі, в якій це практично можливо» провести оцінку потенційних наслідків запланованій під їх юрисдикцією або контролем діяльності, здатної «викликати суттєве забруднення морського середовища або привести до значних шкідливих змін в ній». Нарешті, стаття 235 накладає на держави відповідальність за відшкодування всіх збитків, заподіяних забрудненням морського середовища[39].

Цікаво також зазначити, що в Конвенції ООН з морського права відсутня норма про охорону морського середовища у випадку воєнного конфлікту чи заборона застосування ядерної зброї тощо. Є лише ст. 19 (2) про заборону іноземному судну застосувати маневри та навчання зі зброєю будь-якого виду під час проходу у територіальному морі, ст. 25 (3) щодо права прибережної держави тимчасово призупиняти здійснення права мирного проходу іноземними суднами з метою здійснення навчань з використанням зброї. Дані норми мають на меті забезпечити національну безпеку прибережної держави, а не захистити морське середовище від забруднення та засмічення [55].

Отже, однією з основних причин створення Конвенції ООН з морського права 1982 року було питання «правового режиму для морів і океанів», який сприяв би «справедливому та ефективному використанню їх ресурсів, збереженню їх живих ресурсів та вивчення, захисту та збереження морського

середовища», але найголовніше, що дана Конвенція стала джерелом охорони морського середовища, яке на сьогоднішній день потребує цього. Адже з розвитком судноплавства та торгівлі Світовий Океан зазнає шкоди з боку суб'єктів міжнародного морського права та не тільки. Поняття міжнародна охорони морського середовища – це сукупність принципів і норм міжнародного права, що регулюють запобігання, збереження під контролем і усунення забруднення морського середовища різного виду і з різних джерел, захист від винищення морських рибних ресурсів і захист від винищення і вимирання морських тварин. Ці принципи і норми закріплені в багатосторонніх і двосторонніх договорах із захисту морських акваторій від різного шкоди і загальних засадничих документах щодо захисту навколишнього середовища. Найважливішими з них є Конвенція ООН з морського права 1982 р.

2.2. Програма ООН з охорони навколишнього середовища стосовно розділу «Е» Океан

На сьогодні Програма ООН з охорони навколишнього середовища (ЮНЕП) постає провідним і основним органом ООН, який опікується проблемами охорони довкілля. Цей орган був створений у 1972 році, а його функції та організаційна структура – Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 15.12.1972 р.

Керівним органом ЮНЕП постає Рада керуючих, яка складається з представників 58 держав, що обираються Генеральною Асамблеєю на 3-річний строк. Основними функціями Ради керуючих були визначені:

- здійснення міжнародного співробітництва в сфері охорони навколишнього середовища та формування рекомендацій щодо відповідної політики;

- керівництво і координація програмами в сфері охорони навколишнього середовища на рівні ООН;

- проведення постійних оглядів стану навколишнього середовища в світі;

сприяння і розширення діяльності міжнародних наукових товариств щодо накопичення, оцінки та обміну інформацією і знаннями в сфері охорони навколишнього середовища;

здійснення постійного спостереження за впливом національної і міжнародної політики й заходів щодо навколишнього середовища на країни, що розвиваються та ін.

В структурі ЮНЕП слід окреслити роль Фонду навколишнього середовища. Він базується на системі добровільних внесків і пожертв, а своєю роллю має фінансування програм у сфері охорони навколишнього середовища, зокрема, щодо:

- контролю, оцінки й збору даних у глобальному та регіональному масштабах;
- удосконалення заходів контролю якості навколишнього середовища;
- наукових досліджень в сфері охорони навколишнього середовища, в тому числі стосовно розробки технологій, які б найкращим чином відповідали політиці економічного зростання й такій, що була б сумісною з заходами захисту навколишнього середовища;
- обміну інформацією та її поширення;
- надання допомоги глобальним, регіональним та національним установам у сфері охорони навколишнього середовища тощо [18].

Слід відзначити, що сфера діяльності та роль ЮНЕП не залишаються статичними, але перебувають в своєму розвитку. Так, у 1992 році така сфера діяльності була розширена в зв'язку зі схваленням Генеральною Асамблеєю ООН Повістки дня на XXI століття. В главі 38 цього документу були визначені пріоритетні сфери діяльності ЮНЕП, серед яких:

- зміцнення, стимулювання і сприяння розширенню діяльності й проведення форумів у рамках ООН;
- сприяння міжнародному співробітництву в сфері охорони навколишнього середовища, прийняття рекомендацій щодо політики в цій сфері;

- розробка й сприяння широкому застосуванню методів обліку природного середовища та економіки охорони навколишнього середовища;
- координація наукових досліджень щодо навколишнього середовища та вчинення їх єдиною основою для прийняття рішень;
- просвітницька діяльність, поширення екологічної інформації серед урядів та органів ООН;
- розвиток міжнародного права навколишнього середовища, зокрема, конвенцій та керівних принципів;
- розробка й сприяння широкому застосуванню оцінок екологічних наслідків;
- сприяння регіональному та субрегіональному співробітництву та підтримці ініціатив і програм у сфері охорони навколишнього середовища;
- розвиток методів оцінки та надання допомоги на випадок виникнення надзвичайних екологічних ситуацій [16].

Передбачається, що для ефективної реалізації ЮНЕП зазначених вище функцій і відповідних сфер діяльності цьому органу необхідний широкий доступ до послуг фахівців, забезпечення достатньою кількістю ресурсів, тісна співпраця та взаємодія з органами ООН, а особливо – з Програмою розвитку ООН (ПРООН) та Всесвітнім банком.

Згодом, у 1997 році, Рада керуючих ЮНЕП прийняла Найробіську декларацію про роль і мандат Програми з охорони навколишнього середовища. В цьому документі, зокрема, зазначається, що ЮНЕП має виконувати роль «провідного глобального природоохоронного органу, що визначає глобальну екологічну повістку дня, що сприяє узгодженому здійсненню екологічного компонента стійкого розвитку в рамках системи ООН та такого, що є авторитетним захисником інтересів глобального навколишнього середовища».

Найробіська декларація визначила стержневі елементи мандату оновленої Програми з охорони навколишнього середовища, а саме:

- стимулювання розвитку міжнародного права навколишнього середовища в інтересах стійкого розвитку;

аналіз стану навколишнього середовища, оцінка глобальних і регіональних екологічних тенденцій, активізація та розвиток міжнародного співробітництва в цій сфері з використанням найбільш досконалої науково-технічної бази;

сприяння здійсненню узгоджених міжнародних норм і політичних установок, дотримання принципів і міжнародних угод у сфері охорони навколишнього середовища та ін. [15].

Значимим, з нашої точки зору, є вказівка в розглядуваному документі на те, що ЮНЕП повинна стати «всесвітнім форумом» для міністрів, посадових осіб найвищого рангу, які займаються природоохоронними питаннями. Окрім цього, було задекларовано важливість посилення регіоналізації та децентралізації завдяки широкому залученню регіональних й інших форумів до процесів діяльності ЮНЕП із збереженням її координаційної ролі.

В 2002 році ЮНЕП розробила і схвалила Стратегію стосовно підвищення участі громадянського суспільства в її діяльності. Її метою стали полегшення й активізація контактів між громадянським суспільством і ЮНЕП, залучення представників першого до діяльності Програми. Серед іншого йдеться про впливовість Глобального форуму громадянського суспільства, формування глобальної мережі публічної політики задля вирішення глобальних екологічних проблем [65, с. 439].

В якості «менеджера» ООН з питань екології під егідою ЮНЕП проводяться дослідження з найбільш актуальних проблем екології, видаються наукові доповіді, здійснюється збір даних, вводяться пам'ятні дати, наприклад, «Міжнародний день навколишнього середовища» тощо. З метою розвитку спільних дій, спрямованих на порятунок планети від руйнівних дій і порятунку людини в природі, що піддається руйнуванню, в 2020 році було розпочато здійснення глобальної компанії UN75. Висуваючи на передній план гасло «Інвестуй в природу. Змінюй звички. Слухай молодих», ЮНЕП прагне розширити рамки глобального діалогу з питань співпраці збереження навколишнього середовища. Він спрямований не тільки на формування активізації ролі кожної людини і держави в цій сфері, а й в майбутньому на

здійснення адекватних дій задля відновлення деградованих і зруйнованих екосистем [25, с. 46].

Окрім цього, в грудні 2020 року ЮНЕП підготувала Доповідь про розрив у рівні викидів 2020 року. За її даними, концентрація парникових газів продовжує зростати, а графік, який дозволив би ліквідувати даний розрив, не дотримується. З позитивного в доповіді висловлено сподівання на виконання деякими країнами своїх зобов'язань щодо забезпечення виходу на нульове сальдо викидів до середини століття «прагнення до нуля») – за умови, що продекларовані ними зобов'язання дійсно будуть виконані:

Європейський Союз, Великобританія, Японія, Канада, Південна Африка, Аргентина і Мексика – вихід на нульове сальдо викидів до 2050 р.;

Китай – досягнення вуглецевої нейтральності до 2060 р. [60, с. 81-82].

В руслі діяльності ЮНЕП у сфері розвитку міжнародного права навколишнього середовища варто відзначити, що в березні 2019 року в рамках засідання Ассамблеї ООН з навколишнього середовища була прийнята П'ята Монтевідейська програма з розвитку та періодичного огляду екологічного права. Ця Програма розрахована на 10 років (з 2020 по 2030 рр.) і слугує керівництвом для визначення й реалізації пріоритетних заходів в галузі екологічного права. Секретаріатом тут постає ЮНЕП. Цілями Програми визначені:

надання сприяння в розвитку адекватного та ефективного природоохоронного законодавства на всіх рівнях для вирішення екологічних проблем;

-зміцнення ефективного застосування природоохоронного законодавства на національному рівні;

-підтримка зусиль зі створення потенціалу з метою підвищення ефективності екологічного права стосовно всіх заінтересованих сторін на всіх рівнях;

-надання допомоги національним урядам в розвитку і здійсненні принципу верховенства екологічного права;

-сприяння підвищенню ролі екологічного права в руслі ефективного екологічного регулювання та ін. [60, с. 83-84].

Дослідники відзначають, що характерною ознакою правового статусу ЮНЕП постає несаможиттєвість цього органу ООН та обмеженість його міжнародної правосуб'єктності. Йдеться, зокрема, про те, що Програма з охорони навколишнього середовища не може укласти міжнародних договорів, застосовувати міжнародні санкції до суб'єктів міжнародного права, діяльність яких спричинила порушення в сфері навколишнього середовища. Зважаючи на вказане, ведуться дискусії про важливість перетворення ЮНЕП на міжнародну організацію (з органу в системі ООН), що б дозволило посилити її ефективність. Варто було б у цьому руслі надати повноваження ЮНЕП вирішувати спори між державами щодо охорони навколишнього середовища. Більше того, слід додати, подібні ініціативи були висловлені на міжнародному рівні. Так, у 2007 році Президент Франції Ж. Ширак проголосив «Паризький заклик до дії», в якому, серед іншого, йшлося про необхідність формування на базі ЮНЕП та на основі ВООЗ єдиної Екологічної ООН. Незважаючи на підтримку цього заклику 46 державами світу, окремі держави (США, Китай, Російська Федерація), найбільші забруднювачі довкілля, його проігнорували [66, с. 313].

З'ясувавши особливості правового статусу ЮНЕП, варто звернути увагу на питання діяльності цього органу ООН стосовно морів та океанів, адже вони безпосередньо стосуються нашого дослідження. Так, діяльність ЮНЕП у цій сфері зорганізована в кілька напрямків:

- 1) Програма регіональних морів – охоплює собою координаційну діяльність в сфері захисту регіональних морів на основі проведення регулярних зустрічей представників урядів, міжурядових зібрань, посадових осіб і технічних органів; основна увага тут приділяється методу регіонального управління океанами задля реалізації повістки дня в сфері захисту океанів та реагування на проблеми, які виникають, та різного роду ініціативи, зокрема «Блакитна економіка»; вирішення проблем пов'язане, передусім, із забрудненням морів нафтою, відходами, стічними водами, пластиком тощо; розглядувана Програма

передбачає три типи конвенцій і планів дій у 18 різних регіонах, а саме: а) під керівництвом ЮНЕП; б) не адмініструються ЮНЕП; в) незалежні (не створені ЮНЕП, однак співпрацюють з Програмою регіональних морів);

2) Вирішення проблеми забруднення суші – пов'язане з тим, що близько 80% забруднення морського середовища починається з суші; для цього в 1995 році була створена Всесвітня програма дій із захисту морського середовища від забруднення через здійснювану на суші діяльність; зазначена діяльність зосереджується на трьох найбільших джерелах забруднення: морське сміття; біогенні речовини; стічні води; на сьогодні Всесвітня програма дій це потужний міжурядовий механізм, який охоплює представників 108 держав; серед найновіших ініціатив (проектів) Всесвітньої програми варто відзначити проект «Захист морського середовища від забруднення з суші через посилення координації загальносвітових дій», розпочатий у січні 2019 року, та розрахований на 5-річний строк; його метою є посилення заходів реагування на забруднення суші, розширення співробітництва та стимулювання дій щодо вирішення проблем, пов'язаних із забрудненням стічними водами, біогенними речовинами і морським сміттям, в тому числі за допомогою провідних світових організацій, серед яких: Всесвітнє партнерство з морського сміття, Світове партнерство з управління біогенними речовинами, Світова організація ініціативи з очищення стічних вод та ін.;

3) Створення стійкої екологічної «блакитної економіки» – передбачає діяльність ЮНЕП у сфері забезпечення стійких соціально-економічних та екологічних вигод, які пов'язані зі світовим океаном; головна мета тут полягає в зменшенні антропогенного впливу на та сприяння раціональному використанню морських і прибережних екосистем;

4) Захист коралових рифів – у Десятилітті ООН щодо відновлення екосистем (2021-2030 рр.) захист і відновлення коралових рифів займає центральне становище, адже прогнозується, що близько 90 % останніх мають зникнути до 2050 року; діяльність ЮНЕП у цій сфері має на меті сприяти

міжнародному співробітництву стосовно охорони і відновлення коралових рифів і пов'язаних із ними екосистем, зокрема, морської трави і мангрових заростів;

5) Ефективна підтримка морських охоронюваних територій – діяльність ЮНЕП тут спрямовується на допомогу урядам у переході на ефективний і справедливий шлях використання таких територій через надання технічних знань, нарощуванні потенціалу стосовно управління морськими охоронюваними територіями, їх використання у межах більш широких систем управління океанами й прибережними зонами;

б) Захист і відновлення екосистем «блакитного» водню – йдеться про мангрові зарості та морські водорості, які являють собою прибережні екосистеми, що покривають частину світового океану; водночас, попри їх значимість для людства, такі екосистеми зазнають найбільших втрат у світі – в середньому 2-4 % площі щорічно; ЮНЕП у цьому напрямку здійснює міжнародне співробітництво, просуваючи науково обґрунтовані та екосистемні підходи до управління, підтримуючи регіональні та глобальні оцінки, розробляє керівництва з передової практики та проекти збереження і відновлення на місцях[57].

Відзначимо також, що в 2017 році ЮНЕП запустила кампанію «Чисті моря», що об'єднує уряди, громадянське суспільство та окремих осіб у напрямку зміни практики, стандартів і політики поводження з морським сміттям і його наслідками. На сьогодні цю кампанію підтримали 63 держави світу (понад 60 % світових берегових ліній). Кампанія «Чисті моря» сприяє досягненню цілей Глобального партнерства з морського сміття, добровільного відкритого партнерства для міжнародних установ, урядів, бізнесу, наукових кіл, місцевих органів влади та неурядових організацій, які мають намір співпрацювати та впроваджувати інновації у боротьбі із забрудненням морського сміття та пластиком.

Таким чином, на сьогодні Програма ООН з охорони навколишнього середовища (ЮНЕП), залишаючись органом у структурі ООН, постає глобальним форумом обговорення та розв'язання природоохоронних проблем у

цілому, зокрема, в руслі координаційної діяльності, наукового та інформаційного співробітництва, сприяння розвитку міжнародного екологічного права та ін. Водночас, ми з'ясували, що посилення ефективності діяльності ЮНЕП в подальшому повинне втілитись в перетворення її на самостійну міжнародну організацію, в тому числі з можливістю застосовувати санкції за порушення природоохоронного законодавства. Одним із провідних векторів діяльності ЮНЕП є охорона Світового океану, що охоплює наступні сфери: програму регіональних морів, вирішення проблеми забруднення суші, створення стійкої екологічної «блакитної економіки», захист коралових рифів, ефективна підтримка морських охоронюваних територій, захист і відновлення екосистем «блакитного» водню. Головна увага цього органу ООН в означених аспектах виражена в забезпечення міжнародного співробітництва щодо захисту прибережних територій, коралових рифів, протидії та недопущення забрудненню морів, захисту різного роду екосистем і біоресурсів.

2.3. Резолюції та рекомендації міжнародних організацій (ІМО, ЮНЕСКО, ФАО, ВМО, ГЕСАМП)

ІМО. Міжнародна морська організація являє собою спеціалізовану установу ООН, що фактично почала свою діяльність в 1958 році, називаючись на той час ще Міжурядовою морською консультативною організацією. Згодом, у 1982 році її назву було змінено на Міжнародну морську організацію (ІМО). Сьогодні її членами є близько 170 держав світу. Серед головних мотивів членства держави в цій організації вважається саме участь в правотворчій діяльності ІМО, адже її результати чинять значний вплив на морегосподарчий комплекс держави [49, с. 91].

Значна увага в діяльності ІМО зосереджується на вирішенні проблеми забруднення морського середовища. В цьому руслі йдеться, перш за все, про внесок цієї організації в розробку відповідних конвенцій та правил, спрямованих

на недопущення, реагування на факти забруднення, а також відповідальності за їх спричинення. Тут дослідники виділяють три основні підгрупи регулювання:

- 1 – Правила щодо недопущення забруднення;
- 2 – Правила відповіді та реакції;
- 3 – Положення про відповідальність і компенсацію [26, с. 20].

Конвенції ІМО вимагають підходити до вирішення питань охорони морського середовища кількома шляхами:

по-перше, попередження забруднення в період суднових операцій через застосування відповідних заходів під час проектування, обладнання та експлуатації суден;

по-друге, зниження кількості аварій на морі завдяки виконанню строгих і обов'язкових стандартів та навігаційних процедур;

по-третє, мінімізація наслідків аварій;

по-четверте, підтримка в практичному застосуванні природоохоронних норм і вимог [40, с. 61].

Слід зауважити, що часто документи обов'язкового характеру (конвенції) приймалися ІМО після настання тих чи інших катастроф на морі.

Окрім конвенцій, які розробляються в рамках діяльності ІМО, мають місце також і акти рекомендаційного характеру. Серед них: а) рекомендації технічного характеру щодо морського судноплавства, безпеки на морі, запобігання забрудненню морського середовища та ін.; б) рекомендації, що містять проекти угод, конвенцій та інших подібних документів [49, с. 92].

Міжурядова океанографічна комісія ЮНЕСКО. В структурі ЮНЕСКО в якості автономного органу, що займається розвитком морської науки, з 1960 року функціонує Міжурядова океанографічна комісія (МОК). Вона займається розробкою і здійсненням океанографічних проектів і програм, для чого залучає вчених різних країн. Основними напрямками діяльності МОК постають:

Всесвітня програма дослідження клімату, яка вивчає зміни клімату на планеті, а також роль Світового океану в регулюванні вуглекислого газу як головного «створювача» «парникового ефекту»;

дослідження живих ресурсів моря, зокрема, причин шкідливого цвітіння водоростей у прибережних морських зонах;

глобальна система спостережень за океанами, що має на меті одержання та обмін науковими даними та інформацією, що збираються в процесі здійснення океанографічних експедицій;

вивчення рельєфу морського дна та ін. [46, с. 158-159].

В 2001 році ЮНЕСКО прийняла Конвенцію про охорону підводної культурної спадщини, яка визначає етичні принципи охорони цієї спадщини, схему міждержавної співпраці в цій сфері та низку науково-практичних рекомендацій стосовно поводження з такими об'єктами та стосовно їх дослідження.

У 2011 році МОК інтегрувала в свою діяльність Стратегію інтегрованого управління прибережною територією. З того часу МОК займається документуванням міжнародної наукової практики, оновлює технічні рекомендації тощо. Програма комплексного управління прибережними районами покликана сприяти державам у розвитку їх науково-технічного потенціалу стосовно управління прибережною зоною. В свою чергу, в рамках проведення 2017 року міжнародної конференції в ЮНЕСКО були визначений внесок МОК у сталий розвиток збереження морських екосистем, консолідована міжнародна мережа практиків, а також пріоритети подальшої діяльності.

МОК також координує Інформаційну систему океанічної біогеографії (ОБІС), яка передбачає формування глобальної бази даних про морське біорізноманіття – від бактерій до китів. Така база слугує державам для планування збереження океанічних ресурсів, виявлення зон значного різноманіття та тенденцій у розподілі видів. МОК надає й підтримку системі ООН з оцінки стану Світового океану – стану морського середовища з урахуванням соціально-економічних аспектів [54].

ФАО. Організація з питань продовольства і сільського господарства, до предмету діяльності якої безпосередньо не належить проблематика охорони морського середовища, тим не менше відіграє певну роль в цій сфері відносин.

Йдеться про більшою мірою рибні ресурси. Ця організація, зокрема, займається розробкою проектів конвенцій стосовно охорони рибних ресурсів, пропонує державам-учасникам політичні рекомендації, здійснює огляд стану й динаміки таких ресурсів у морському промисловому рибальстві, глибоководних акваторіях тощо. В 1993 році ФАО була розроблена Угода про сприяння дотриманню рибальськими суднами у відкритому морі міжнародних заходів збереження ресурсів і управління ними. Цей документ, хоч і не набув чинності, однак став опорою для Міжнародного Суду ООН при вирішенні справи «Канада проти Іспанії» (1997 р.). Діяльність цієї організації охоплює собою також розробку актів рекомендаційного характеру, одним із яких став Кодекс ведення відповідального рибальства 1995 р. [49, с. 95].

Значимим документом у діяльності ФАО стала Декларація про стійкість риболовства і аквакультури 2021 року. Серед іншого в цьому документі були закріплені такі принципи і положення як:

необхідність удосконалювати системи оцінки та управління рибним промислом у всіх регіонах, а передусім у тих, рибні запаси знижуються;

потреба в задіянні нових технологій (зокрема, електронного моніторингу та звітності), сприянні міжнародному науковому співробітництву, підготовці нових кадрів у сфері науки про океани;

важливість слідування екосистемному підходу як ефективної основи для збереження і стійкого використання водних ресурсів;

необхідність забезпечувати безпечні, здорові та справедливі умови праці для всіх, хто залучений до рибпромислового сектору, посилювати їх соціальний захист та забезпечувати безпеку на морі;

важливість провадження відкритої, справедливої і недискримінаційної торгівлі продукцією риболовства і аквакультури;

необхідність забезпечення обліку риби в національних, регіональних та глобальних масштабах для реалізації стійкості продовольчих систем у довгостроковій перспективі та ін. [37].

ВМО. Предметом діяльності Всесвітньої метеорологічної організації (ВМО) не є безпосередньо питання охорони морського середовища, однак вона долучається до цього вектору проблематики. На сьогодні це спеціалізована установа ООН, членами якої є 193 держави. Одним із напрямків мандату ВМО постає спостереження за океанами, від яких значною мірою залежить коливання клімату на планеті. Прогнозування погоди і клімату здійснюється, в тому числі, завдяки дослідженням взаємодії океану та атмосфери, океанічної структури, температурою океану, атмосферним тиском, вітром, опадами тощо. Разом із МОК ЮНЕСКО та ЮНЕП ВМО координує Всесвітню програму досліджень клімату та Глобальну систему спостережень за кліматом, що мають на меті дослідження взаємозв'язку океанів та клімату на зміні клімату на планеті. В свою чергу, разом із ФАО ВМО підтримує спостереження, як зміна клімату впливає на продуктивність морського середовища і риболовства. З ІМО ВМО співпрацює в напрямку обміну стандартизованою інформацією, прогнозами і попередженнями задля забезпечення безпеки життя і майна на морі [31].

Щороку ВМО готує і публікує Доповіді стосовно становища глобального клімату. Так, у такій Доповіді 2020 року серед іншого ВМО відзначила, що збільшення викидів вуглекислого газу та інших парникових газів спричиняє позитивний радіаційний дисбаланс у верхній частині атмосфери, що викликає глобальне потепління. Вміст тепла в океані є показником накопичення тепла в системі Землі, адже близько 90 % його зберігається в океані. Океан поглинає близько 23 % річних викидів антропогенного вуглекислого газу в атмосферу, завдяки чому пом'якшується вплив зміни клімату на планеті. Вуглекислий газ знижує рівень окислення океану, а тому під загрозою залишаються організми морського середовища та екосистеми, рибальство тощо. Тому важливо здійснювати регулярне глобальне спостереження і вимірювання рівня окислення океану [72].

ГЕСАМП. Об'єднана група експертів з наукових аспектів захисту морського середовища (ГЕСАМП) здійснює консультування в системі ООН стосовно наукових аспектів захисту морського середовища. Щороку вона

публікує звіти, доповіді, методологічні квазівки стосовно тих чи інших аспектів охорони морського середовища. Серед основних функцій цієї групи можна визначити:

проведення систематичних оглядів нових і таких, що виникають, питань в сфері охорони морського середовища;

проведення оцінки екологічної небезпеки шкідливих речовин, які перевозяться на судах;

надання доповідей щодо науково-технічного сприяння і покращення протидії забрудненню морського середовища [45, с. 72].

Так, у руслі останнього із зазначених завдань зазначимо, що доповіді ГЕСАМП стосовно мікрочастинок пластмас (2014 та 2016 рр.) в океанах сприяли тому, що були поглиблені знання про походження й подальший життєвий цикл сміття, зокрема, мікрочастинок пластмас у морському середовищі. Доповідь в 2015 році стосувалась аналізу стану забруднення океанів за період 2009-2013 рр. Нею ГЕСАМП на основі зроблених наукових висновків намагалась привернути увагу урядів і міжурядових організацій до потреби вирішення проблем, які стосуються стану Світового океану. В цій Доповіді детально розглядається вплив на Світовий океан що чиниться важкими металами, ртуттю, вуглекислим газом, стійкими органічними забруднювачами, токсичними речовинами, сміттям, радіацією тощо [70].

Слід відзначити, що запропоноване ГЕСАМП у 1969 році розуміння поняття «забруднення» було згодом утілено в низці конвенцій, які стосуються охорони й захисту морського середовища.

Таким чином, у діяльності розглянутих нами організацій (ІМО, МОК, ФАО, ВМО, ГЕСАМП) щодо охорони морського середовища можна спостерігати значиму роль – привернення уваги міжнародного співтовариства до проблем, які мають місце зі станом Світового океану. Відповідна діяльність концентрується в цілому на проведенні наукових досліджень, оглядів стану морського середовища, науковому прогнозуванні такого стану, обміні та поширенні інформації, в тому числі наукових даних, публікації доповідей, звітів,

методологічних вказівок тощо. Предмет діяльності цих організацій охоплює собою низку сфер: зміна клімату, біорізноманіття, проблеми забруднення морського середовища, рибпромислове виробництво та ін. Завдяки тому, що всі з окреслених організацій у той чи інший спосіб прилучені до діяльності ООН, їх висновки, обґрунтування та доповіді чинять значний вплив на подальші дії урядів і міжурядових організацій у напрямку до вирішення проблем охорони морського середовища.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Таким чином, у результаті дослідження проблеми щодо міжнародно-правової охорони морського середовища, автор прийшов до наступних висновків:

1) на сьогодні в міжнародному праві відсутнє єдине розуміння поняття «охорони морського середовища». В результаті аналізу цієї проблеми ми визначили, що до його компонентів слід віднести: безпосередньо морські води, морське дно і надра, флора і фауна. При цьому останні можуть як перебувати під юрисдикцією тієї чи іншої держави, так і не перебувати. В свою чергу, охорона морського середовища входить за своїм обсягом до більш широкого поняття охорони навколишнього природного середовища, і означає прийняття на рівні права та вжиття на рівні організаційних заходів усіх необхідних дій, які б не допустили негативного впливу на стан морського середовища, забезпечили екологічну рівновагу в морських просторах. На сьогодні головна увага міжнародного співтовариства в руслі охорони морського середовища спрямована на вжиття заходів як правового, так й організаційного, фінансового тощо характеру, які мають на меті не допустити його забрудненню, усунути наслідки забруднення, менш значима – стосовно збереження і захисту від негативного впливу морської флори і фауни. Водночас недостатньо визначеними залишаються питання щодо раціонального використання і відтворення морських біоресурсів;

2) у напрямку охорони морського середовища під час військових конфліктів міжнародне співтовариство, усвідомлюючи руйнівний вплив останніх на довкілля, сформував певну базу міжнародного законодавства, аби уникнути такого впливу і руйнування. Серед основних таких актів ми визначили: Додатковий протокол до Женевських конвенцій стосовно захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, Конвенцію про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, Конвенцію про заборону або обмеження застосування конкретних

видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію, низка рекомендацій Генеральної Асамблеї ООН. При цьому ключовою ідеєю міжнародного права в цій сфері постає заборона учасникам військового конфлікту вживати заходів і дій, які б могли спричинити шкоду, зокрема, й морському середовищу. Держави виходять з принципу загальної зацікавленості в збереженні природного середовища, їм заборонено застосовувати зброю загальноуражуючого характеру чи посиленої дії, що впливатиме на стан природного середовища. Останнє не може слугувати об'єктом для впливу учасників військового конфлікту;

3) на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин і міжнародного права поєднуваність національно-правових і міжнародно-правових заходів щодо охорони морського середовища будується на відношеннях взаємності й доповнюваності між ними через, передусім, сприйняття міжнародним співтовариством такої охорони як спільної справи усіх держав, а також потребу реалізації в національному законодавстві та на рівні окремої держави тих зобов'язань, які випливають з міжнародних договорів та угод. Особлива увага була звернена нами на статус регіональних угод з охорони тих чи інших морських просторів (морів, частин океанів), в яких яскраво поєднуються інтереси міжнародного співтовариства та конкретної держави. При цьому базовими принципами таких угод постають: повага до державного суверенітету, сумлінне виконання положень договорів, вжиття попереджувальних заходів, а також «забруднювач платить». На рівні національному в Україні представлені нормативні акти загального та спеціального характеру. Останні, в свою чергу, мають комплексний характер і спрямовуються на недопущення забруднення морських просторів, раціональне використання морських ресурсів, а також на вжиття заходів з їх відтворення. Перспективною для нашої держави на сьогодні постає також співпраця з ЄС у руслі євроінтеграційного напрямку, що потребує, в тому числі, адаптації національного законодавства до європейських стандартів;

4) однією з основних причин створення Конвенції ООН з морського права 1982 року було питання «правового режиму для морів і океанів», який сприяв би

«справедливому та ефективному використанню їх ресурсів, збереженню їх живих ресурсів та вивчення, захисту та збереження морського середовища», але найголовніше, що дана Конвенція стала джерелом охорони морського середовища, яке на сьогоднішній день потребує цього. Адже з розвитком судноплавства та торгівлі Світовий Океан зазнає шкоди з боку суб'єктів міжнародного морського права та не тільки. Поняття міжнародна охорони морського середовища – це сукупність принципів і норм міжнародного права, що регулюють запобігання, збереження під контролем і усунення забруднення морського середовища різного виду і з різних джерел, захист від винищення морських рибних ресурсів і захист від винищення і вимирання морських тварин. Ці принципи і норми закріплені в багатосторонніх і двосторонніх договорах із захисту морських акваторій від різного шкоди і загальних засадничих документах щодо захисту навколишнього середовища. Найважливішими з них є Конвенція ООН з морського права 1982 р.;

5) на сьогодні Програма ООН з охорони навколишнього середовища (ЮНЕП), залишаючись органом у структурі ООН, постає глобальним форумом обговорення та розв'язання природоохоронних проблем у цілому, зокрема, в руслі координаційної діяльності, наукового та інформаційного співробітництва, сприяння розвитку міжнародного екологічного права та ін. Водночас, ми з'ясували, що посилення ефективності діяльності ЮНЕП в подальшому повинне втілитись в перетворення її на самостійну міжнародну організацію, в тому числі з можливістю застосовувати санкції за порушення природоохоронного законодавства. Одним із провідних векторів діяльності ЮНЕП є охорона Світового океану, що охоплює наступні сфери: програму регіональних морів, вирішення проблеми забруднення суші, створення стійкої екологічної «блакитної економіки», захист коралових рифів, ефективна підтримка морських охоронюваних територій, захист і відновлення екосистем «блакитного» водню. Головна увага цього органу ООН в означених аспектах виражена в забезпечення міжнародного співробітництва щодо захисту прибережних територій, коралових

рифів, протидії та недопущення забрудненню морів, захисту різного роду екосистем і біоресурсів;

б) у діяльності розглянутих нами організацій (ІМО, МОК, ФАО, ВМО, ГЕСАМП) щодо охорони морського середовища можна спостерігати значиму роль – привернення уваги міжнародного співтовариства до проблем, які мають місце зі станом Світового океану. Відповідна діяльність концентрується в цілому на проведенні наукових досліджень, оглядів стану морського середовища, науковому прогнозуванні такого стану, обміні та поширенні інформації, в тому числі наукових даних, публікації доповідей, звітів, методологічних вказівок тощо. Предмет діяльності цих організацій охоплює собою низку сфер: зміна клімату, біорізноманіття, проблеми забруднення морського середовища, рибпромислове виробництво та ін. Завдяки тому, що всі з окреслених організацій у той чи інший спосіб прилучені до діяльності ООН, їх висновки, обґрунтування та доповіді чинять значний вплив на подальші дії урядів і міжурядових організацій у напрямку до вирішення проблем охорони морського середовища;

7) висловимо наступні рекомендації стосовно вдосконалення міжнародно-правової охорони морського середовища:

а) змінити мандат Програми ООН з охорони навколишнього середовища (ЮНЕП) з органу ООН на самостійну міжнародну організацію з можливостями укладення міжнародних договорів та застосування санкцій за порушення природоохоронних норм і правил;

б) внести зміни до Конвенції ООН з морського права, зобов'язавши держав-учасниць адаптовувати в свої національні законодавства найсучасніші наукові досягнення і технології до вирішення проблем захисту морського середовища;

в) чітко визначити на нормативному рівні статус Програми ООН з охорони навколишнього середовища (ЮНЕП) як глобального форуму з питань міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього (в тому числі й морського) середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій стосовно захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 15.09.2021).
2. Конвенція з захисту морського середовища району Балтійського моря від 09.04.1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_009#Text (дата звернення: 16.09.2021).
3. Конвенція ООН з морського права від 10.12.1982 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text (дата звернення: 13.09.2021).
4. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10.10.1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text (дата звернення: 15.09.2021).
5. Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18.05.1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258#Text (дата звернення: 15.09.2021).
6. Конвенція про запобігання забрудненню моря скидами відходів та іншими матеріалами від 29.12.1972 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_127#Text (дата звернення: 15.09.2021).
7. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення від 21.04.1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text (дата звернення: 16.09.2021).
8. Міжнародна конвенція з запобігання забрудненню з суден від 02.11.1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_009#Text (дата звернення: 15.09.2021).
9. Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі від 01.11.1974 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_251#Text (дата звернення: 15.09.2021).

10. Міжнародна конвенція з попередження забруднення моря нафтою від 12.05.1954 року. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901884234> (дата звернення: 15.09.2021).

11. Міжнародна конвенція по забезпеченню готовності у випадку забруднення нафтою, боротьби з ним та співробітництва від 30.11.1990 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_366#Text (дата звернення: 15.09.2021).

12. Міжнародна конвенція про контроль над шкідливими протиобростаючими системами на суднах від 05.10.2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_051#Text (дата звернення: 15.09.2021).

13. Міжнародна конвенція про контроль суднових баластних вод й осадів та управління ними від 13.02.2004 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_050#Text (дата звернення: 15.09.2021).

14. Міжнародна конвенція щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, які призводять до забруднення нафтою від 29.11.1969 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_049#Text (дата звернення: 15.09.2021).

15. Найробийская декларация о роли и мандате Программы ООН по окружающей среде от 1997 года. URL: <https://undocs.org/ru/A/S-19/5> (дата звернення: 28.09.2021).

16. Повестка дня на XXI век от 1992 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml (дата звернення: 28.09.2021).

17. Протокол щодо втручання в відкритому морі на випадок забруднення речовинами іншими, ніж нафта від 02.11.1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_050#Text (дата звернення: 15.09.2021).

18. Резолюция 2997 (XXVII) Генеральной Ассамблеи ООН «Организационные и финансовые мероприятия по международному сотрудничеству в области окружающей среды» от 15.12.1972 года. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/2997%28XXVII%29> (дата звернення: 28.09.2021).

19. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 13.09.2021).

20. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 року № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 13.09.2021).

21. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних ресурсів: Закон України від 08.07.2011 року № 3677-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17#Text> (дата звернення: 13.09.2021).

22. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 року № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 13.09.2021).

23. Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів: Постанова КМУ від 17.09.1996 року № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-п#Text> (дата звернення: 13.09.2021).

24. Андрейцев В.І. Охорона навколишнього природного середовища. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 тт.* Т. 14: Екологічне право / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Харків: Право, 2018. С. 569-570.

25. Асадов Б.Р. Программа ООН по окружающей среде: некоторые аспекты деятельности в области обеспечения экологической безопасности. *Право. Безопасность. Чрезвычайные ситуации.* 2021. № 1. С. 41-48.

26. Борисова А.С., Алешина А.В. Міжнародно-правові стандарти в сфері охорони морського середовища від забруднення як результат правотворчої діяльності Міжнародної морської організації. *Океанський менеджмент.* 2019. № 1. С. 19-22.

27. Брайдже М.Н. Международно-правовая охрана окружающей среды в ситуациях вооруженных конфликтов: автореф. дисс. канд. юрид. наук; спец.: Москва, 2014. 27 с.

28. Броунлі Я. Международное право (в 2-х кн.). Кн. 1. Москва: Прогресс, 1977. 538 с.
29. Валеєв Р.М. Міжнародне екологічне право. Статут, 2012. 639 с.
30. Валиуллина К.Б. Світовий океан. Міжнародно-правова охорона та захист від забруднення: автореф. дис. канд. юрид. наук; 2018. 30с.
31. Всесвітня метеорологічна організація. Офіційний сайт: <https://public.wmo.int> (дата звернення: 30.09.2021).
32. ГЕСАМП. Офіційний сайт: <http://www.gesamp.org> (дата звернення: 30.09.2021).
33. Гарсія Е.Ф. Аналіз міжнародного та українського законодавства щодо захисту Світового океану від забруднення нафтою, нафтопродуктами та небезпечними хімічними речовинами. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Юридичні науки*. 2019. Т. 30. С. 100-107.
34. Головка А.Л. Теоретико-правові засади природоохоронної діяльності: дисер. д-ра філос. за спец. 081 «Право». Київ, 2021. 289 с.
35. Голубев С.И. Воды и морская среда как предметы преступления: правомерность решения законодателя. *Азиатско-Тихоокеанский регион: экономика, политика, право*. 2020. № 2. С. 125-140.
36. Грубінко А., Кучер А. Правове забезпечення екологічної безпеки в умовах військового конфлікту: міжнародний досвід і вітчизняні реалії. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 52 с.
37. Декларация об устойчивости рыболовства и аквакультуры 2021 года. URL: <http://www.fao.org/3/cb3767ru/cb3767ru.pdf> (дата звернення: 30.09.2021).
38. Доклад Генерального секретаря ООН «Охорона навколишнього середовища під час збройних конфліктів» від 31.07.1992 року. URL: https://digitallibrary.un.org/record/149057/files/A_47_328-RU.pdf (дата звернення: 15.09.2021).
39. Задорожній О.В., Медведева М.О. Відповідальність у міжнародному праві навколишнього середовища. Міжнародне право навколишнього середовища: підручник Київ: Дім Промені, 2010.

40. Заяц С.В., Волошин А.А. Влияние международных морских конвенций на процессы защиты морской среды. *Научный взгляд в будущее*. 2019. Вып. 14. С. 60-66.

41. Єршова В.С. Адміністративно-правова охорона навколишнього природного середовища в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук; спец: 12.00.07. Київ, 2014. 20 с.

42. Історія розвитку міжнародного морського права. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUK EwjDm8H_66jvAhXXQEEAHdlnAhEQFjAGegQIEBAD&url=http%3A%2F%2Fmicroushi.od.ua%2Fsite%2Fmicroushi-odessa%2Ffiles%2Flibrary%2F387_mezhdunarodnoe-morskoe-pravo.doc&usg=AOvVaw1DLf3-ZYxWGAidhI8KI-Nm (дата звернення: 14.03.2021).

43. Кампанія «Чисті моря». Офіційний сайт: <https://www.cleanseas.org> (дата звернення: 29.09.2021).

44. Капустін А.В. Аналіз моделей регіональної співпраці з охорони морського середовища. *Актуальні проблеми політики*. 2010. Вип. 39. С. 434-441.

45. Косигіна А.Є. Деякі проблеми міжнародного співробітництва у сфері охорони морського середовища. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2019. № 18. С. 69-74.

46. Кузнецов С.О., Аверочкіна Т.В. Морське право: підручник. Одеса: Фенікс, 2011. 382 с.

47. Леусенко І.В. Міжнародне співробітництво в галузі охорони морського середовища від забруднення із суден. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Правознавство*. 2018. Т. 23. С. 181-189.

48. Маїлова Ф.Ю. Міжнародно-правовий захист навколишнього середовища під час міжнародних збройних конфліктів. *Matters of International Law*. 2019. Vol. 9. P. 296-304.

49. Миронюк А.І. Міжнародно-правова регламентація охорони та захисту морського середовища: дисер. канд. юрид. наук; спец.: 12.00.11. Київ, 2020. 202 с.

50. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М.В. Буроменського. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 336 с.

51. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В.Е. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 608 с.

52. Міжнародно-правова регламентація охорони морського середовища. URL: <http://instzak.rada.gov.ua/uploads/documents/31917.pdf> (дата звернення: 15.03.2021).

53. Міжнародно-правове регулювання охорони морського середовища від забруднення з суден. URL: https://studopedia.ru/17_94083_mizhnarodno-pravove-regulyuvannya-ohoroni-morskogo-seredovishcha-vid-zabrudnennya-z-suden.html (дата звернення: 14.03.2021).

54. Міжурядова океанографічна комісія ЮНЕСКО. Офіційний сайт: <https://unesco.org> (дата звернення: 30.09.2021).

55. Охорона морського середовища. URL: <https://interlaws.ru/ohrana-morskoj-sredy/> (дата звернення: 14.03.2021).

56. Переверзева О.С. Співвідношення міжнародно-правових і національно-правових заходів щодо охорони морського середовища в Світовому океані. Наукові засади державотворення і правотворення: історія, сучасність і перспективи. К. вид-во «Юридична думка», с. 268-272.

57. Переверзева О.С. Особливості охорони. Морського середовища відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 року. Матеріали конференції на тему: Транспортні технології. Морський та річковий флот, інфраструктура, судноплавство, перевезення, автоматизація. 12-13 листопада 2020. с. 290.

58. Природоохоронні аспекти в Конвенції ООН з морського права 1982 року.

URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2>

ahUKEwi7j574voDwAhUFmIsKHZHTC7sQFjABegQIAhAD&url=http%3A%2F%2Ffnbu.gov.ua%2Fj-pdf%2FPrav_2016_22_27.pdf&usg=AOvVaw3GMgEYRf_D1I-10TdS_qkY (дата звернення 16.03.2021).

59. Програма ООН з охорони навколишнього середовища. Офіційний сайт: <https://www.unep.org> (дата звернення: 29.09.2021).

60. Салія М.Р. Розвиток міжнародного екологічного права на сучасному етапі: огляд заходів, міжнародних договорів та судової практики . *Lex Russica*. 2021. № 1. С. 79-87.

61. Сергійчик В. Заходи щодо запобігання забрудненню морського середовища, передбачені міжнародним та національним законодавством України. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2015. № 6. С. 77-81.

62. Тиунов О.И., Каширкина А.А., Морозов А.Н. Влияние норм международного права на развитие национального законодательства. *Журнал российского права*. 2010. № 6. С. 35-44.

63. Толкаченко О.В. Види забруднень морського середовища. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2. С. 147-153.

64. Толкаченко О.В. Правова охорона морського середовища. *Правова держава*. 2014. № 18. С. 91-95.

65. Угрин Д.А. Співробітництво ООН з неурядовими організаціями в галузі охорони навколишнього середовища. *Політологічний вісник*. 2014. Вип. 74. С. 437-446.

66. Чернявський А.Л. Тенденції інституціоналізації в сучасному міжнародному праві навколишнього середовища. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 310-313.

67. Шматько В.Г., Нікітін Ю.В. Екологія і організація природоохоронної діяльності: навч. посіб. Київ: КНТ, 2008. 304 с.

68. Юридична енциклопедія: В 6 тт. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2002. Т. 4: Н–П. 720 с.

69. Oceans & Oil Spills - Courtesy of AIP. URL: <https://www.world-petroleum.org/technology/199-oceans-a-oil-spills-courtesy-of-aip> (дата звернення: 15.09.2021).

70. Pollution in the Open Oceans 2009-2013. A report by GESAMP. URL: <http://www.gesamp.org/site/assets/files/1273/pollution-in-the-open-oceans-en.pdf> (дата звернення: 30.09.2021).

71. Report of the Secretary-General «United Nations Decade of international law» from 19.08.1994 A/49/323. URL: <https://undocs.org/en/A/49/323> (дата звернення: 15.09.2021).

72. State of the Global Climate 2020. Provisional Report. URL: https://library.wmo.int/doc_num.php?explnum_id=10444 (дата звернення: 30.09.2021).